

El jardí de la Masia Freixa

L'art dels jardins a la Terrassa industrial

M. Mercè Compte
Teresa Garcerán
Montse Rivero

El jardí de la Masia Freixa

L'art dels jardins a la Terrassa industrial

Títol:

El jardí de la Masia Freixa. L'art dels jardins a la Terrassa industrial

Editen:

Institució Catalana d'Estudis Agraris, filial de l'Institut d'Estudis Catalans
Ajuntament de Terrassa-Servei de Gestió de l'Espai Públic

Textos:

M. Mercè Compte
Teresa Garcerán
Montse Rivero

Coordinació editorial:

Joaquim Camps
M. Alba Fransi

Correcció lingüística:

Anna Collell Codina

Disseny gràfic i maquetació:

Gerardo Medina

Impressió:

Gràfiques Centelles

© dels textos: els autors esmentats

© de les imatges: Arxiu Fotogràfic de l'Arxiu Municipal de Terrassa, Arxiu Tobella, Biblioteca de Catalunya, Biblioteca Central de Terrassa, Biblioteca Museu Nacional d'Art de Catalunya, Fons Fundació Rafael Benet, Fons Rafael Comes, Fons Marta i Miquel Badia

© de l'edició: Ajuntament de Terrassa i Institució Catalana d'Estudis Agraris, filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Imatge de portada: Vista aèria dels jardins de la Masia Freixa. Arxiu Tobella. Ref. R. Cañameras

ISBN (Ajuntament de Terrassa): 978-84-15421-09-2

ISBN (Institut d'Estudis Catalans): 978-84-9965-241-2

DL: B 25818-2014

El jardí de la Masia Freixa

L'art dels jardins a la Terrassa industrial

“I aquest ha d'ésser el jardí que hem de crear. El jardí ciutadà embellidor de les nostres perspectives, exornador dels nostres palaus, harmonia d'un conjunt urbà, i a ell hem d'anar sense altre desig que el d'exaltar, el d'acusar la bellesa de la nostra natura, amb elements d'aquest jardins populars, que són flor exquisida d'ella”¹

Joaquim Folch i Torres, 1916

Sumari

Presentació. Jordi Ballart, alcalde de terrassa	9
Presentació. Josep M. Vives, president de la ICEA	11
Pròleg. Mireia Freixa	13
Introducció	15
El jardí obra d'art	17
El jardí de la Masia Freixa	25
Rafael Benet i Vancells. Dissenyador de jardins	27
L'obra de Benet a la Masia Freixa	28
El jardí de la Masia Freixa	32
De jardí privat a jardí públic	41
Els jardins de Terrassa, un patrimoni per descobrir	45
Els jardins privats de Terrassa	50
El jardí de la Casa Alegre de Sagrera	50
El jardí del Pintor Vancells	53
El jardí de la casa Vinyals	55
El jardí de la casa Alegre del carrer de Nord	57
La casa del parc, Coll i Bacardí, posteriorment Casa Baumann	58
Jardí de la Casa Mata	59
Els jardins de societat	61
Les hortes i jardí del Pantà	61
El jardí del Cercle Egarenc	63
El pati del Gran Casino	65
Els jardins de les indústries	67
Els jardins de la Saphil, "L'Anònima"	67
El jardí del Magatzem Pascual Sala, després Magatzem Freixa, després Institut Industrial, ara seu de la CECOT	69
Els jardins de les institucions educatives i culturals	71
El jardí del Col·legi Terrassenc, ara les Escoles Pies	71
El jardí del Castell Cartoixa de Vallparadís	74
El jardí de l'Escola Industrial	75
El plantejament de la gestió del parc de Sant Jordi a inicis del segle XX	77

Presentació

Jordi Ballart

Alcalde de Terrassa

La història d'aquest llibre comença amb unes roses, plantades fa pocs anys al Parc de Sant Jordi després d'unes obres de millora. Els rosers eren un homenatge a la memòria dels antics jardins de la Masia Freixa i a les roses que hi havien crescut. Avui en dia, aquells jardins encara es poden intuir en la fesomia d'un parc urbà que, al llarg dels anys, ha canviat profundament. Aquest llibre recupera definitivament la història dels jardins de la Masia Freixa i ens suggereix, també, una mirada més atenta a tots els altres jardins que acompanyen molts dels edificis que formen part del patrimoni cultural i arquitectònic de la Terrassa dels anys del modernisme industrial (a finals del segle XIX i principis del XX).

L'espectacular i sinuosa Masia Freixa, acompanyada dels seus jardins, es va convertir en la peça central del primer parc públic de la ciutat de Terrassa el 1959, en una època de creixement urbanístic i demogràfic desordenat.

Que una ciutat com la nostra, amb més de cent mil habitants en aquell moment, no tingués cap altre parc públic ens dóna una certa idea de quines eren les mancances de qualitat de vida i benestar de la Terrassa dels anys cinquanta i seixanta. Una Terrassa que s'escampava i creixia a tota velocitat, enderrocant, de passada, molts edificis de gran valor històric, artístic i cultural. La Masia Freixa i el Parc de Sant Jordi van ser una excepció –sovint no prou valorada i força desconeguda– d'aquest fenomen. En poc temps, els jardins van canviar profundament per adaptar-se als seus nous usos. Les antigues hortes es van convertir en espais enjardinats; la bassa per al reg es va transformar en un petit llac més ornamental i s'hi va afegir una illeta central coronada per una escultura; la pista de tennis va esdevenir una esplanada amb una panera per diverses espècies d'arbusts... L'antiga residència familiar de la Masia Freixa va ser, durant molts anys, el Conservatori Municipal de Música, traslladat posteriorment al Campus Universitari (a tocar del Parc de Vallparadís) i una de les futures estacions del metro de Terrassa. És així com, amb el pas del temps, s'ha anat desdibuixant el jardí original, tot i que s'han preservat alguns dels seus trets característics que, si ens hi fixem, ens ajuden a entendre un paisatge urbà emblemàtic i la seva evolució.

10 . El jardí de la Masia Freixa

Terrassa ha fet un gran esforç per recuperar i preservar el seu extraordinari patrimoni del modernisme industrial: vapors i fàbriques, magatzems, residències burgeses, cases d'obrers, mercats, comerços...

L'obra de l'arquitecte Lluís Muncunill, autor de la Masia Freixa i de molts altres edificis, destaca especialment a Catalunya en aquest context per la seva sensibilitat artística i per les brillants solucions arquitectòniques que proposa, adaptades a cada necessitat. La ciutat de Terrassa és, doncs, en ple segle XXI, un gran museu de la Revolució Industrial a l'aire lliure, una part molt destacada de tota la xarxa de ciutats europees que conserven l'empremta d'aquella època, que va marcar profundament la història, la cultura i l'economia del nostre continent.

Els jardins, tan presents en aquella Terrassa de començaments del segle passat, s'entenen millor a partir d'aquest llibre, que els fa molt més visibles. Es tracta de jardins de residències privades, de fàbriques, d'escoles, de centres sanitaris, d'entitats lúdiques com el Cercle Egarenc o de petits espais associats sovint amb un pou d'aigua. Molts d'aquests conserven encara detalls que ens recorden el gust i l'atmosfera del noucentisme i del modernisme en una de les grans ciutats industrials del nostre país. Aquella era una Terrassa molt més grisa i dura que l'actual, marcada per conflictes obrers i tensions polítiques, pel fum de les xemeneies, pel soroll dels telers i de les sirenes de les fàbriques. A partir de la recuperació de la democràcia, a més de preservar el patrimoni i millorar tots els barris, Terrassa va començar a passar del gris al verd, tot multiplicant espectacularment les places, els jardins i els parcs públics. Tots aquests són ara espais d'esbarjo i de convivència per a petits i grans, llocs de trobada i de celebració de festes, activitats culturals i esportives, fires, concerts, espectacles... Espais plens de vida que pertanyen a totes i tots els terrassencs. Hem passat d'una ciutat de jardins privats a una ciutat de parcs i jardins públics. Aquest és un bell símbol del canvi tan profund que ha fet Terrassa en poques dècades.

L'actual Parc de Sant Jordi queda, així, com una illa verda enmig d'una gran ciutat, un jardí que ens pot explicar moltes històries sobre la Terrassa d'abans i la d'ara, sobre les persones que l'han anat construint, les que n'han tingut cura i les que n'han gaudit. Aquest llibre –que té el seu origen en la passió per les roses– recupera, doncs, totes aquelles històries sobre el teló de fons del paisatge de la Terrassa del passat, en el qual es troben moltes claus per entendre'n el present i també el futur.

Presentació

Josep M. Vives

President de la Institució Catalana d'Estudis Agraris (ICEA)

Nicolau Maria Rubió i Tudurí considerava el jardí com una obra d'art construïda amb éssers vius i en la qual el jardiner era el garant de la seva supervivència i bellesa. Aquesta idea de base és el fonament de Jardins i Jardineros: Art, Ciència i Ofici als Països Catalans, un projecte nascut l'any 2010, que avui és ja una realitat. Jardins i Jardineros és un grup de treball adscrit a la secció de jardineria i paisatge de la Institució Catalana d'Estudis Agraris (ICEA), filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), i té com a objectiu la recerca històrica, la preservació del coneixement i la divulgació del patrimoni jardiner de Catalunya.

Entendreu, doncs, la satisfacció que ens suposa presentar aquesta publicació sobre l'art dels jardins a Terrassa; una publicació que ens ha permès plasmar els nostres objectius en una de les ciutats més actives de Catalunya a finals del s. XIX i principis del XX, on la confluència d'intel·lectuals i artistes va propiciar la creació de cases modernistes que convivia amb jardins noucentistes i que reflectien els corrents jardineros del país i d'Europa.

Gràcies a aquestes pàgines, avui sabem que a la Terrassa finisecular del s.XIX hi va treballar, per exemple, Ramón Oliva: jardiner de Barcelona responsable del parc de la Ciutadella i autor, també, del primer jardí del Palau Robert. O també que l'insigne artista terrassenc Rafael Benet, bon coneixedor de les teories artístiques dels jardins pels intel·lectuals de l'època, va fer també incursions en aquest art i va ser autor, per exemple, del jardí de la Masia Freixa. La transformació d'aquest jardí en parc públic a finals dels anys 50 va permetre convertir aquest espai en patrimoni col·lectiu de tots els terrassencs i de ben segur que són pocs els ciutadans que no conserven records personals i familiars d'aquest parc. Agraïm a l'Ajuntament de Terrassa la confiança dipositada en la nostra institució per valoritzar el seu patrimoni jardiner i haver-nos-el permès convertir en jardins de paper; jardins que, un dia, van ser vius i viscuts pels ciutadans de Terrassa.

Pròleg

Els jardins a la *Ciutat del fum*

Mireia Freixa i Serra

Vaig tenir la fortuna de passar la meva primera infantesa en el gran jardí de la Masia Freixa. Crec que primer el vaig conèixer per les olors, unes olors que, ara, de tant en tant, en vénen a la memòria. Després, a través de la imatge de les jardineres modernistes pintades de blanc i verd, que omplien de geranis vermells la galeria, i també pel gran magnoli amb les seves grans flors blanques suspeses de les branques. A l'entorn de la glorieta italiana, vaig descobrir el roserar amb els seus estanys de ceràmica de colors. I la resta va arribar més tard: els castanyers de l'avinguda, els grans tous d'hortènsies del xalet, la bassa i el bosc, amb una gruta i una porteta cap el que jo creia que era la fi del món. Recordo també la remor de les fulles, el desori de les tempestes de la tardor i el cant d'uns ocells que mai vaig arribar a identificar. I el darrer pas de tot aquest procés era veure flors i branques de verd en els gerros de l'interior de la casa. Els que, aleshores, vivíem en el recinte, vàrem tenir el privilegi de veure acabat el jardí que en Josep Freixa i Argemí havia imaginat cinquanta anys enrere. És per aquest motiu que em plau redactar aquestes línies, en un moment en què el jardí és ara un parc públic, gràcies als estudis de les autores d'aquest llibre, un jardí digne de ser considerat com una obra d'art. Les tres autores del text són membres del projecte Jardins i Jardineros: Art, Ciència i Ofici als Països Catalans, de la Institució Catalana d'Estudis Agraris (ICEA), entitat adscrita a l'Institut d'Estudis Catalans. Les tres procedeixen de disciplines molt diferents. M. Mercè Compte és llicenciada en belles arts per la Universitat de Barcelona, amb el *Diploma d'Estudis Avançats* DEA, obtingut també a la UB, i té una diplomatura en Paisatges Turístics i Noves tecnologies: Teoria Estètica i Gestió del Patrimoni Cultural per la UAB. Però, sobretot, la Mercè viu a Terrassa, prop del jardí de la Masia Freixa i ha estat la gran promotora de la seva recuperació com a valor patrimonial. Per la seva part, Teresa Garcerán, llicenciada en Filologia per la UB, és tècnica especialista en jardineria per l'Escola Rubió i Tudurí i ha fet el màster en Arquitectura del Paisatge de la UPC. Finalment, Montse Rivero és llicenciada en Prehistòria

i Història antiga per la UB i tècnica especialista en jardineria per l'Escola Rubio i Tudurí. Tres perfils diferents que conflueixen en la redacció d'un treball que té com a objectiu reivindicar els jardins de Terrassa i –afegeixo– sensibilitzar la ciutadania. Comencen amb aquestes paraules: “Una ciutat que valora els seus jardins és una ciutat que demostra ser amiga de la natura i amiga de les arts”, una visió integradora que plana sobre la redacció del treball.

El llibre s'estructura en tres parts: primer, es fa una descripció històrica i contextual de l'art del jardí per passar, més tard, a analitzar el jardí de la Masia Freixa – el més significatiu des del punt de vista patrimonial– i, a la tercera part, es revisa el passat del conjunt d'espais verds de la ciutat. Així, es destaca el jardí de la casa Alegre de Sagrera, ara també reconvertit en espai públic, amb els seus parterres, les paneres de flors i la seva *fantasia* arquitectònica en forma d'exedra italianitzant. També es recuperen –i els podem veure amb imatges– jardins privats com els de la casa Vancells, Vinyals i la casa Alegre del carrer de Nord, amb restes del claustre de Sant Pere de les Puel·les, afortunadament conservat. Succeeix el mateix amb d'altres jardins que havien tingut un ús públic com el jardí del Pantà (on després es va construir la Fàbrica Aymerich, Amat i Jover) o jardins de diverses institucions. Però creiem que la gran aportació de la ciutat de Terrassa en la història dels jardins resideix en tots aquells espais que envoltaven indústries: l'Anònima, el Vapor Aymerich, Amat i Jover, Can Torrella o el Vapor Niquet... L'existència d'aquests jardins es podria justificar amb la necessitat de disposar de grans espais per poder obrir mines d'aigua; necessitat bàsica de la indústria a la ciutat. . De fet, aquesta és una imatge que contrastava amb la *Ciutat del fum* que cantava Pere Antoni Ventalló i Vintró el 1904 i que, sota el mateix títol, rememorava Vicens Villatoro, quasi cent anys després.

Introducció

Una ciutat que valora els seus jardins és una ciutat que demostra ser amiga de la natura i amiga de les arts. La presència de jardins privats en el nucli urbà de Terrassa és avui modesta a causa del creixement urbanístic i de la compacitat urbana, però no va ser així en un passat encara proper, quan la ciutat acollia, a més d'edificis públics i privats, indústries, escoles, hospitals i un gran nombre de torres, cases i casals que disposaven de jardins en els quals fer vida a l'exterior. De la ciutat florecent industrial que va ser, pocs jardins històrics queden avui a Terrassa. Molts d'aquests han desaparegut, d'altres han estat transformats amb el pas dels anys i només alguns en conserven algunes estructures –generalment de pedra o de forja– que permeten endevinar que en un temps passat servien de marc a arbres, arbustos i flors, i creaven espais destinats al gaudi i a la recreació dels terrassencs. Jardins i cases avui desapareguts, però que formen part de la memòria col·lectiva d'aquesta època i que volem presentar aquí.

L'estudi dels jardins és una disciplina de la recerca històrica que en el nostre país es troba encara en un primer estadi. La raó d'aquesta situació ve donada per diversos motius alhora: hi ha una manca de valoració dels jardins com a obres d'art, una documentació escassa i dispersa i són pocs els especialistes formats en l'estudi i la recerca dels jardins històrics.

En aquesta realitat, hi juga un paper important el fet que per a la construcció d'un jardí privat (tant actualment com en el passat) no és necessari sol·licitar un permís d'obra o una llicència urbanística i no cal –ni ha calgut mai– presentar un projecte previ a la seva execució. Per tant, no hi ha constància dels jardins privats construïts en els arxius municipals i, en conseqüència, els historiadors de jardins han d'omplir aquest buit amb altres fonts disperses i, sovint, de difícil localització i consulta.

El material de treball dels investigadors de jardins solen ser els arxius familiars (formats, principalment, per fotografies, algun plànol, factures, pressupostos o escrits interns) i, també, descripcions en diaris i revistes de l'època. No hem d'oblidar que els propietaris o usuaris d'aquests jardins eren generalment membres de la burgesia terrassenca i de les comunitats econòmiques i artístiques i, en aquest sentit, els jardins eren escenari de trobades socials i manifestacions artístiques, puntualment recollides en la premsa local.

Avui comencem a conèixer com eren els jardins que van existir a Terrassa a finals del segle XIX i les primeries del segle XX. La informació que en tenim és desigual i, en ocasions, poc concreta. Conèixer-los en profunditat serà una tasca d'anys. Tanmateix, els jardins que avui presentem són el resultat d'una primera recerca: un punt de partida en el recorregut de la construcció del patrimoni jardiner de Terrassa.

El jardí obra d'art

“L'actitud que prenem respecte el jardí, contribueix molt a definir la nostra posició personal respecte a la filosofia de l'art i de la història de la cultura. Permeteu-me de dir que, rebaixar la jardineria a simple ofici decoratiu, o art menor, revela una tendència grollera de l'esperit, una falta de finor a l'ànima, una d'aquelles reminiscències bàrbares que el geni llatí rebutja, i que no hem de permetre que s'infiltrin en la nostra mentalitat ni en la nostra sensibilitat.

L'art dels jardins és tan alt com els de la Música, de la Poesia, de l'Arquitectura, i, ben entès de la Pintura i l'Escultura.

[...]L'activitat de l'home-jardiner ha de nuar un lligam entre dues existències, la vegetal i la humana, ja que el jardí és vegetal i humà al mateix temps”.²

Aquestes són les paraules que ens ha deixat com a llegat l'arquitecte i paisatgista Nicolau Maria Rubió i Tudurí, desvetllant una nova mirada envers el que ell anomenava jardí llatí, on hi conviuen, harmoniosament, tradició i modernitat.

El jardí és un art i com a tal, portador de significats, sent, al mateix temps, el reflex de la societat que l'ha creat i conformat a partir dels corrents sociològics, filosòfics, culturals i artístics, que responen a la visió vital i emocional del món d'aquesta societat.

L'Art del Jardí a Catalunya

Des de principis del segle XX es concep el disseny del jardí com un art i es comença a estudiar i divulgar l'art del jardí, fent-se'n inclús ressò la premsa nacional com *La Veu de Catalunya*, concretament a la seva *Pàgina Artística*, sota la signatura de Joaquim Folch i Torres, que exalta el jardí popular i la tradició del jardí a Catalunya.

La nova generació d'artistes de totes les disciplines viatgen per Europa posant especial atenció als jardins, al seu disseny i a la seva creació; fet que durà a crear, el 1914, els estudis de jardiner dins dels Estudis de l'Art del Jardí, a la recentment inaugurada Escola Superior de Belles Arts. Els professionals que es formin allà deixaran una empremta pròpia als jardins d'arreu de Catalunya que dissenyaran. Aquests jardins i espais públics, inspirats tant en la tradició popular com en el cosmopolitisme més nou, tendiran a dissenyar aquesta "ciutat ideal", dins de l'ideari de *bellesa pública* pròpia del Noucentisme.

L'Exposició Internacional de Barcelona de l'any 1929, prevista inicialment com a Exposició de les Indústries Elèctriques (que havia de tenir lloc el 1917), es pot prendre com l'arrencada de l'Art Català del Jardí. Si el modernisme tenia les seves manifestacions en l'àmbit particular, el noucentisme tendeix cap a l'àmbit públic, civilitzador i ordenador, tenint la tradició com a fonament i la recuperació del nostre passat cultural i el classicisme grec com a discurs central de la nova estètica emmirallada en el mediterrani.

L'artífex d'aquesta nova mirada a la jardineria fou Jean Claude Nicolas Forestier, amb l'arranjament de Montjuïc per a l'Exposició Internacional de l'any 29, que “restablí la jardineria catalana en la tradició mediterrània i inicià l'evolució continuada pel seu deixeble Nicolau M. Rubió i Tudurí”, segons queda registrat a l'entrada d'aquest personatge a l' Enciclopèdia Catalana.³

Nicolau Maria Rubió i Tudurí, que va ser al seu costat per l'encàrrec de l'exposició, posteriorment, en va ser el continuador, i la sensibilitat que va mostrar a l'hora de fer-lo no va pas ser casual. L'Escola d'Art de Francesc d'Assís Galí de Barcelona aglutinava, des d'uns anys abans, tota una sèrie de joves artistes i intel·lectuals que després desenvoluparien i conformarien el nucli noucentista. Rubió formava part d'aquest cenacle, juntament amb d'altres arquitectes com Cèsar Martinell, Joan Bergós, els germans Antoni i Ramon Puig i Gairalt i Ramón Reventós, l'escultor Esteve Monegal, els pintors Josep Aragay, Ignasi Mallol, Francesc Vayreda i Jaume Mercadé, el gravador Enric Cristòfor Ricart, Joan Mirambell, dissenyador de jardins, i fins i tot Joan Miró, Josep Llorens i Artigas i el pintor, historiador de l'art i crític terrassenc Rafael Benet i Vancells.⁴

Terrassa, com a ciutat industrial de primer ordre, no es va limitar a enriquir-se com una ciutat burgesa i benestant a imatge de temps passats, sinó que tendí a embellir-se i modernitzar-se en pensament i cultura.

Com a segona ciutat dins l'òrbita de la gran ciutat que era Barcelona, va agafar una embranzida cultural que no va passar desapercebuda. Personalitats de tots els àmbits sovintejaven la ciutat i, alhora, passava també a l'inrevés, creant-se així un intercanvi d'idees enriquidor amb Barcelona. D'altres ciutats capitanejades per nuclis socials i artístics també hi van establir relació, fet que va donar força als aspectes socials, econòmics, culturals i artístics entre aquests nuclis urbans tot establint les bases d'una nova cultura de país modern.

La idea de *civilitat* propagada pel músic i cronista Joan Llongueras a Terrassa, continuada també per Rafael Benet, donaria els seus fruits en presentar Terrassa com a exemple de ciutat ideal. De les relacions que hi havia amb Barcelona cal esmentar Eugeni d'Ors, que va omplir de contingut el moviment Noucentista i va nomenar Nova Atenes Catalana a la ciutat de Terrassa, fent, així, un reconeixement públic i explícit de la seva tasca civilitzadora.

19. L'art dels jardins a la Terrassa industrial

Gremi d'artistes. Arxiu Tobella. Autor: Josep Rigol. Ref. 2927.

Rafael Benet apareix marcat amb el cercle blanc.

Pel que fa a Rafael Benet, sabem que es va dedicar al món artístic per vocació, mostrant alhora també una alta capacitat reflexiva fent crítica d'art des de ben jove. Tampoc podem obviar les influències del seu entorn familiar directe, ja que els seus oncles eren el pintor Joaquim Vancells i l'escultor Josep Llimona. El seu entorn cultural i artístic, tant a Terrassa, guiat pel músic i cronista Joan Llongueras, com a Barcelona, on formava part del Cercle Artístic de Sant Lluc i rebia classes a l'acadèmia d'art d'en Francesc d'Assís Galí, li van donar una solidesa conceptual que va conrear durant tota la seva carrera.

Rafael Benet i Vancells (1889-1979)

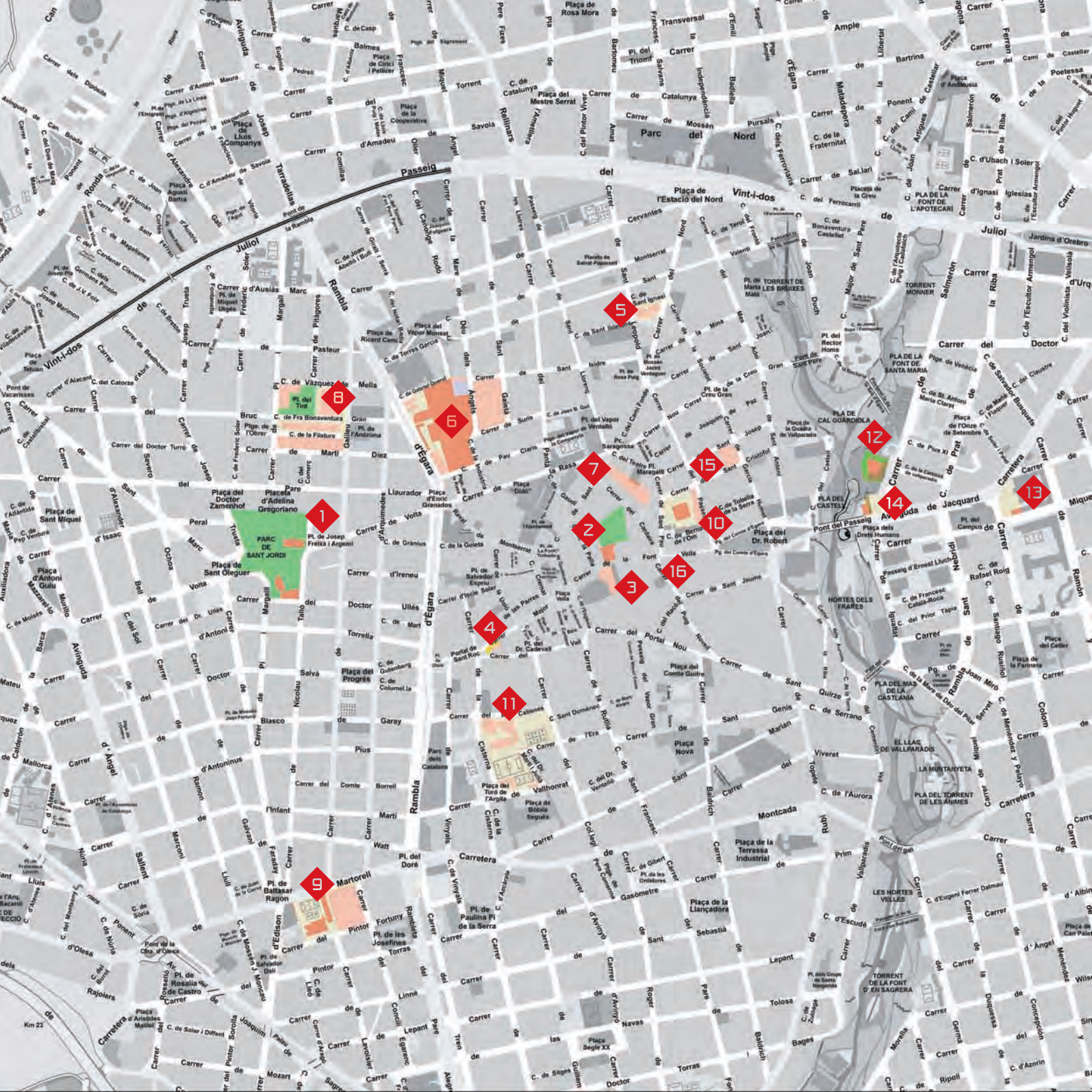
Pintor i tractadista d'art nascut a Terrassa. Fill del Doctor Josep Benet i Salas de Terrassa, deixeble de Francesc d'Assís Galí i del seu oncle Joaquim Vancells. Nebot també de l'artista Josep Llimona i Bruguera. Formà part del Gremi d'Artistes de Terrassa (1914), de l'Agrupació Courbet (1919), de Les Arts i Els Artistes, i fou fundador del Saló de Montjuïc. Membre i President del Cercle Artístic de Sant Lluc (1928-30). Des de 1918 trasllada la seva residència a Barcelona. Fou membre de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics i corresponent de l'Academia de San Fernando. El govern francès el nomenà Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres el 1959.

Joaquim Vancells i Vieta (1866-1942)

Va néixer a Terrassa, va estudiar dibuix i pintura (1882-83) al Cercle Artístic terrassenc. La seva pintura estava influenciada pel paisatgisme de Joaquim Vayreda. Format a La Llotja, va deixar l'ensenyament acadèmic per la pintura a l'aire lliure. Va perfeccionar la seva tècnica pintant a les rodalies de Terrassa. L'any 1891 va rebre una menció honorífica a l'Exposició de Belles Arts de Barcelona pel seu quadre *Febrer*. A l'exposició que es va celebrar el 1894 va guanyar una segona medalla amb *Sant Llorenç del Munt* i a la del 1896 una primera medalla amb *Riera de la Barata*. Del 1890 al 1896 la seva pintura s'apropà a la pintura idealista coetània, aconseguint una gran to poètic pintant les serres de Sant Llorenç. La seva amistat amb Alexandre de Riquer i Modest Urgell va contribuir a donar a les seves obres un caire sentimental. La influència de Riquer, en canvi, es va notar en el camp de la decoració modernista que ell va introduir a Terrassa: va acabar la decoració de l'Institut Industrial —començada per Riquer—, va decorar la casa Amat Pagès, l'Agrupació Regionalista, el cafè Comtal, la casa Alegre de Sagrera i la botiga Vídua Carner. També va ser empresari i director dels espectacles d'arts *Ars Lucis*, realitzats a Terrassa entre 1906-07, amb la col·laboració de Joan Llongueras. Promotor de vetllades artístiques, literàries i musicals a casa seva, va aglutinar el món artístic i cultural de Terrassa. També fou membre fundador del Cercle Artístic de Sant Lluc i membre del Gremi d'Artistes de Terrassa, del qual va ser-ne President Honorífic.

Joan Llongueras i Badia (1880 – 1953)

Músic nascut a Barcelona. Es va formar musicalment amb Enric Granados, Domènec Mas i Serracant, Enric Morera i Lluís Millet. Vinculat a Terrassa des de 1901 va ser director del cor de l'Agrupació Regionalista, destacant com a professor de piano, compositor, publicista, poeta, orador i promotor cultural. Va convertir el Cor en Orfeó, el qual , posteriorment, va passar a ser l'Escola Coral. El 1911, pensionat per l'Ajuntament de Terrassa, va realitzar un viatge d'estudis a diferents països europeus. Es va diplomar a l' Institut Jacques-Dalcroze a Hellerau (Dresden, Alemanya) i va ser l'introduïdor del seu sistema d'ensenyament de rítmica i plàstica a l'Estat espanyol. Va fundar i dirigir, a Barcelona, l' Institut Català de Rítmica i Plàstica, més tard anomenat Institut Joan Llongueras. Va ser crític a *La Veu de Catalunya* i col·laborador de la *Revista Musical Catalana*. Va publicar *Cançons amb gestos i rondes infantils*, *Cançons i jocs d'infants*. Com a poeta neomaraquí va veure publicats *Lluminoses* (1906), *L'estiu al cor* (1928), *Sonets* (1938), *Del meu viure a muntanya* (1945), *El vol dispers* (1946), *El meu Montserrat* (1947), *L'hoste* (1949), *Fogalleig al capvespre* (1950), *Benaurances de l'any* (1951) i *Llibre dels àngels* (1952). En prosa, *Ínfimes cròniques d'alta civilitat* (1911), signant com a Chiron , i *Evocaciones y recuerdos de mi primera vida musical en Barcelona* (1944).

- 1 Masia Freixa
- 2 Casa Alegre de Sagrera
- 3 Jardí casa del pintor Vancells
- 4 Casa Vinyals
- 5 Casa Alegre
- 6 Jardins del Pantà, Els Campos o el Retiro
- 7 Jardins del Cercle Egarenc
- 8 Jardins de la SAPHIL “L’Anònima”
- 9 Jardins de la SAPHIL “Can Niquet”
- 10 Magatzems Pasqual Sala, Magatzem Freixa i Sans, Institut Industrial (actual CECOT)
- 11 Reial Col·legi Terrassenc
- 12 Jardí del Castell Cartoixa
- 13 Jardí de l’Escola Industrial
- 14 Casa Coll i Bacardí
- 15 Casa Mata
- 16 Jardins Gran Casino

Parterres rosers i escultura de
la Venus Itàlica. Arxiu Tobella.
Fons: Mireia Freixa. Ref. 25150

El jardí de la Masia Freixa

Rafael Benet i Vancells. Dissenyador de jardins

La ciutat de Terrassa va ser capdavantera a l'hora de plasmar a les noves creacions d'espais, tant públiques com privades, les directrius de l'art del Jardí. Entre els artistes que ho van dur a terme hi figura Rafael Benet i Vancells, pintor que rebé l'encàrrec personal de Josep Freixa i Argemí per al disseny del jardí de la Masia Freixa probablement l'any 1915.⁵

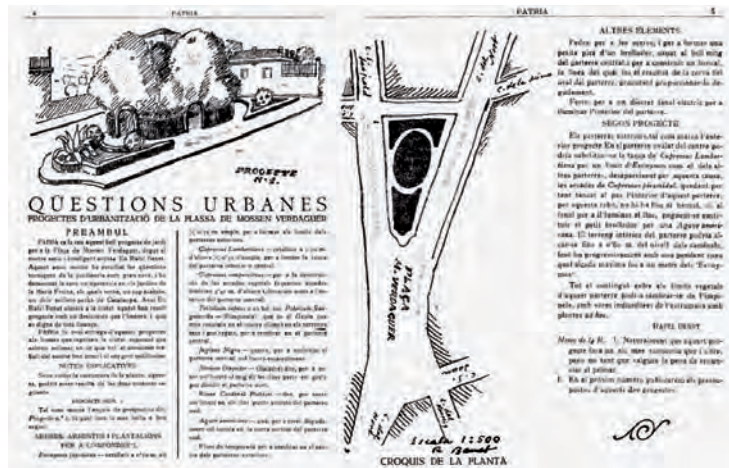
La incursió de Benet en l'art dels jardins a Terrassa no es va limitar a la Masia Freixa. El 1917 l'Ajuntament de Terrassa va enderrocar unes cases situades a la plaça de Jacint Verdaguer, a la confluència dels carrers de Sant Leopold i carrer del Nord, i aquell mateix any, la revista *Pàtria* va publicar dos projectes

diferents de Rafael Benet per aquesta plaça. Tot fa pensar que cap d'aquests projectes va veure la llum, ja que fotografies dels anys 1929 i 1930 mostren una plaça amb unes plantacions desenvolupades –i per tant fetes alguns anys abans– que no es corresponen amb cap dels dos projectes de Benet.

Tanmateix l'article de *Pàtria* és extremadament interessant perquè l'autor del preàmbul, tal vegada el director, corrobora l'autoria de Benet a la Masia Freixa:

“Pàtria es fa seu aquest bell projecte de jardí per a la Plaça Mossèn Verdaguer

degut al nostre amic i intel·ligent artista en Rafael Benet. Aquest amic nostre ha estudiat les qüestions tècniques de la jardineria amb gran cura, i ha demostrat la seva competència en els jardins de la Masia Freixa, els quals seran, un cop acabats, un dels millors parks [sic] de

Qüestions Urbanes. “Projectes”
d’Urbanització de la plassa de Mossen
Verdaguer. *Pàtria* [Terrassa] (16 Juliol 1917).

Projecte del jardí Freixa a Terrassa per Rafael Benet, 24/4/1916. Biblioteca de Catalunya. Barcelona. Fragment Pàgina Artística de *La veu* núm. 332.

Catalunya. Avui en Rafael Benet ofereix a la ciutat aquest ben resolt projecte[sic] amb un desinterès que l'honora i que és digne de tota lloança." L'aportació que fan aquest dos projectes, més que el traçat i la distribució de la vegetació, la trobem en les plantes que tria Benet i que ell mateix comenta. La majoria, són plantes pròpies del clima mediterrani o que s'hi adapten perfectament. Per al primer projecte proposa xiprers (*Cupressus sempervirens*), Xiprer de Lamberth (*Cupressus lambertiana*), nogueres (*Juglans nigra*), baladres (*Nerium oleander*), rosers de la varietat *Cardenal Patriziei*, evònims (*Euvonymus japonicus*), atzavares (*Agave americana*) i com a entapissant *Trifolium repens*, o *Poterium sanguisorba*, amb el comentari que "és el gazon que més resisteix en el nostre clima i en els terrenys secs i poc regats."⁶ El segon projecte varia en el traçat proposat i també en el canvi d'algunes de les espècies proposades.

L'obra de Benet a la Masia Freixa

El fet d'encarregar el jardí a un pintor no és estrany, ja que Josep Freixa estimava l'art perquè li embellia la vida i va fer participar a diversos artistes en el disseny i la decoració de la Masia, apostant per la modernitat, la novetat i el bon ofici de tots ells. Per a Rafael Benet,⁷ intervenir en el disseny d'aquest jardí, va ser un dels primers reconeixements que va rebre com a artista.⁸

Com que Rafael Benet era pintor, concebia de forma diferent les presentacions de projectes arquitectònics i paisatgístics. De tots els que va realitzar en coneixem una reproducció publicada a la "Pàgina Artística" de la *Veu de Catalunya*, on

Catàleg exposició R. Benet del Gremi d'Artistes de terrassa. 1916. Biblioteca MNAC.
Autor: Rafael Benet.

es va comentar la participació a la mostra de les Galeries Laietanes l'abril de 1916 de tres artistes terrassencs del Gremi d'Artistes: Rafael Benet, Antoni Badrinas i Joan Morales.⁹

D'aquesta exposició es conserva el llibret-catàleg on s'hi especifiquen les obres que s'hi van presentar; entre les de Rafael Benet s'hi troben els dibuixos realitzats per al projecte del jardí de la Masia Freixa.

La formació artística de Benet podria fer pensar que l'encàrrec

PRESUPÓSITS	
DEL	
JARDI FREIXA	
DE TERRASSA	
I ARBORICULTURA	
Herbes	
Quantitat	Presupost
23	<i>Brachychiton</i>
38	<i>Asplenium Regia</i>
2	<i>Claspedium Germanica</i>
2	<i>Phacelaria Japonica</i>
7	<i>Pinus Pinia</i>
2	<i>Salix Babylonica</i>
22	<i>Quercus Ilex</i>
2	<i>Fraxinus excelsior</i>
8	<i>Populus Fastigiata Italica</i>
15	<i>Ulmus australis</i>
2	<i>Melia azedarach</i>
4	<i>Sorbus domestica</i>
4	<i>Citrus nobilis mandarinum</i>
4	<i>Citrus Limonium</i>
45	<i>Cyperus sempervirens</i>
	<i>Cyperus fenneloides</i>
	<i>Faxus</i>
4	<i>Laurus nobilis</i>

Presupòsits del jardí Freixa de terrassa. Sense data. Fons Fundació Rafael Benet. Autor: Rafael Benet.

de realitzar el jardí de la Masia Freixa el va abordar únicament des de la vessant artística, per la seva manca de coneixements pròpiament jardiniers. Això ho desmenteix l'anomenat *Presupòsits del Jardí Freixa de Terrassa*, document on es relacionen i ordenen, en diferents apartats, els elements que formaran el jardí. El mateix document ja és interessant pel fet d'estar realitzat i decorat a mà, amb tècnica de ploma, pel mateix Rafael Benet.

En aquella època Benet es relacionava amb diversos professionals del món de la jardineria i la botànica; entre d'altres tenia amistat amb Artur Rigol, tal com es fa palès en la crònica que va escriure lamentant la seva mort prematura¹⁰. Rigol, recentment arribat a Barcelona des de Capellades, en aquell moment era col·laborador de l'empresa de jardineria establerta a Barcelona de Joaquim Aldrufeu i ja comptava amb un coneixement ampli en qüestions de vegetació. Cal esmentar que, més endavant, Artur Rigol estudiarà a l'Escola Superior de Bells Oficis, on obtindrà el títol de Director de Jardins, igual que Joan Mirambell (dos dels màxims representants, juntament amb Nicolau Maria Rubió i Tudurí, de la jardineria a casa nostra).¹¹ Aquestes

relacions, tant professionals com personals, amb futurs grans dissenyadors de jardins, probablement van ser decisives a l'hora del disseny del jardí de la Masia Freixa.

Artur Rigol i Riba (1898 – 1934)

Dissenyador de jardins. Va aprendre l'ofici de jardiner als catorze anys i, el 1915, va ingressar a l'Escola Superior de Bells Oficis de la Mancomunitat de Catalunya, on va obtenir el títol de Director de Jardins. Va completar la seva formació en diversos viatges a França, Itàlia, Espanya i Mallorca, on va aprofundir en els diversos estils jardiners. Va fer jardins a Alacant, S'Agaró, Camprodon, Alpens, al Tibidabo de Barcelona, etc. Després, essent soci industrial del GATCPAC des del 1931, va col·laborar a *D'Ací i d'Allà* i a la revista AC defensant la naturalitat i la no discriminació de plantes poc valorades als jardins. En contacte amb els membres del grup, va realitzar, entre altres, els jardins de la Universitat de Barcelona (1934) i va fundar la revista *Horticultura i Floricultura* (1933).

Joan Mirambell i Ferran (1895 – 1983)

Dissenyador de jardins i dibuixant. Deixeble de l'acadèmia Galí. Membre del Cercle de Sant Lluç. Inspirat en el Montseny, pintava escenes de bosc on la figura humana s'inseria en una estructura contingudament abarrocada, típica del Noucentisme conreat pel seu mestre. Amic i company de Josep M de Sagarra, li va il·lustrar *El mal caçador* (1916). Va participar en les Exposicions de Belles Arts de Barcelona del 1919 i el 1920. Dedicat al disseny de jardins, va assolir un gran prestigi en aquest art.

Joaquim Aldrufeu i Arguyol (1847 – 1896)

Germà de Domènec i de Josep Aldrufeu. Va iniciar la seva activitat laboral juntament amb el seu pare, que era hortolà i constructor de pous i mines d'aigua. Es va afeccionar a la jardineria i al cultiu de planta en hivernacles, a través d'un veí francès anomenat M. Pichot, que el va recomanar per estudiar a l'Escola municipal de Jardineria d'Orleans i a Bèlgica. Quan va tornar, el 1865, va convèncer els seus germans per crear una empresa dedicada al conreu d'arbres i a la jardineria en general. L'empresa es va anomenar Aldrufeu Hermanos i s'establí a la Gran Via cantonada carrer de Sicília, a l'alçada de l'actual Plaça de Toros Monumental.

Tot i que es dedicava principalment a la *construcción y conservación de parques y jardines* la principal activitat econòmica d'aquest jardiner era la comercialització d'arbres fruiters i ornamentals, així com també de plantes *d'estufa*, llavors, etc.

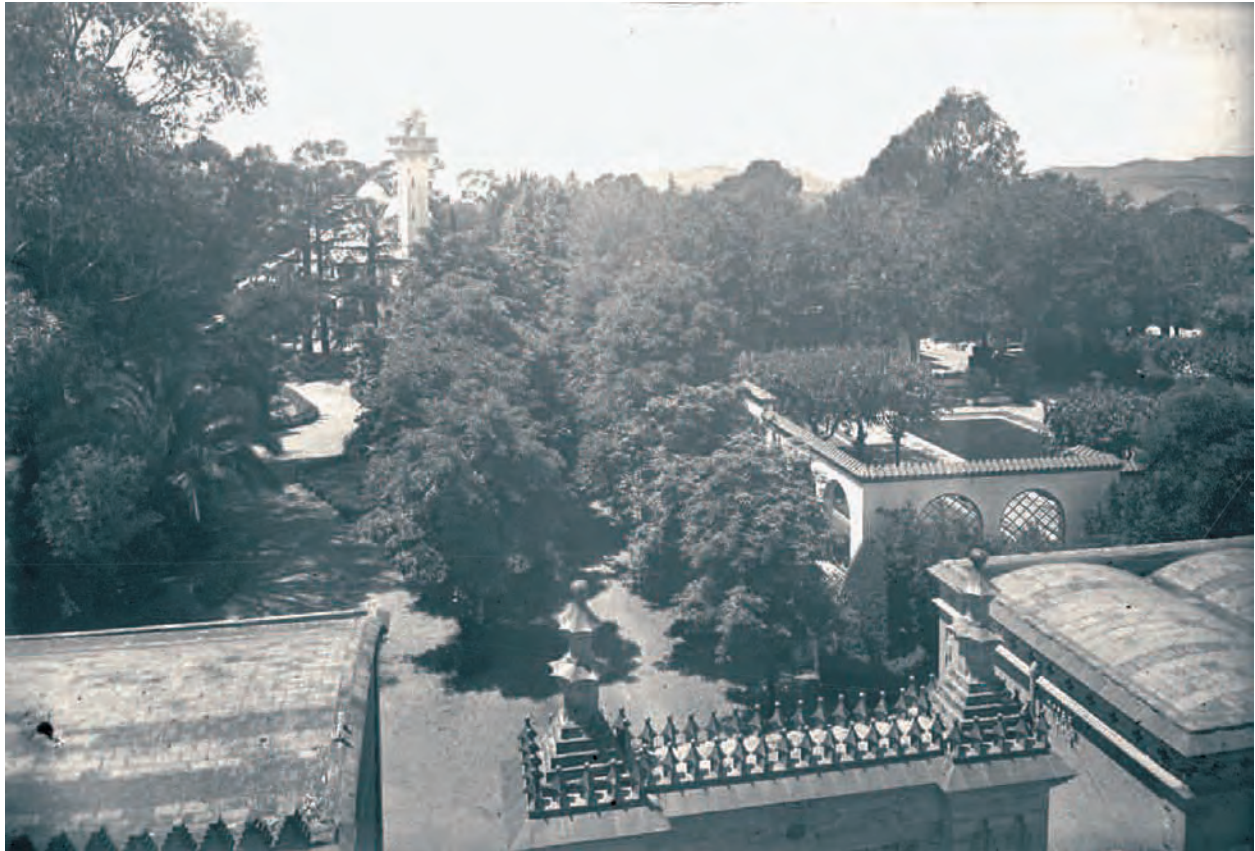
El jardí de la Masia Freixa

El projecte de jardí de la Masia Freixa se situa clarament dins dels canons dels jardins noucentistes a Catalunya¹², tot i ser notable tant per la seva vessant jardineria com per la seva vessant artística. En aquest jardí hi podem reconèixer la intenció d'aplicar-hi les noves consignes de l'art del jardí, que buscava inspiració en els jardins populars com a font de modernitat. En aquest sentit, es pot dir que Terrassa compta amb un dels primers assajos de l'art del jardí modern¹³. Malgrat el pas dels anys, les reformes i la seva conversió en jardí públic, el jardí de la Masia Freixa manté encara alguns trets del projecte inicial que es poden intuir en els passeigs i parterres.

Josep Freixa i un grup d'industrials van comprar un terreny als afores de la ciutat de Terrassa, en l'incipient barri de Ca n'Aurell amb l'objectiu de fer-hi una fàbrica. La finca comptava amb un cabal d'aigua, imprescindible per a la instal·lació d'un vapor, però probablement no va ser suficient per al projecte fabril i es va abandonar.

Del projecte de la fàbrica només es coneix l'aprovació del plànol de la façana de la Masia Freixa, amb data 28 de desembre de 1889, al carrer Galileu, que n'era l'entrada principal.¹⁴ Al cap d'un temps, el 18 de desembre del 1899, es va demanar el permís d'obres per a la construcció dels pavellons de porteria.

La trajectòria notable de l'arquitecte Lluís Muncunill a Terrassa, amb la construcció d'edificis importants com el mateix Ajuntament, l'Escola Industrial, l'Agrupació Regionalista, magatzems i sobretot un gran nombre de cases

Jardí de la Masia Freixa. Entrada carrer Galileu. 1950-1970. Arxiu Municipal de Terrassa. Fons Carles Duran.
Autor: Carles Duran. Reg. 042495.

particulars (en què va tenir una llibertat de composició que li va permetre una expressió molt més creativa) va fer que Josep Freixa li encarregués la transformació de l'antiga fàbrica de quadra –la típica construcció rectangular amb teulada a dues aigües– en un habitatge familiar, donant-li màxima llibertat per fer aquesta reconversió. D'acord amb els plànols de Muncunill, l'encàrrec del projecte es devia fer probablement l'any 1905. Les obres de la casa s'acabaren l'any 1908.

Josep Freixa i Argemí (Olot 1862 – Terrassa 1925)

Empresari i industrial tèxtil, polític i home de cultura. Nét i fill d'empresaris tèxtils i sabaters d'Olot, als 10 anys es traslladà d'Olot a Terrassa amb els seus pares i els seus altres quatre germans. Nebot dels empresaris terrassencs Antoni i Pasqual Sala Sallés i cosí d'Alfons Sala i Argemí. Format amb una acurada educació a França va aconseguir destacar en els camps empresarial, polític i cultural. Va intervenir en moltes associacions i activitats culturals a Terrassa. A part de les seves indústries i empreses tèxtils, va formar part de l'Institut Industrial, del Condicionament Terrassenc, de la Cambra de Comerç de Terrassa i de la Casa Amèrica de Barcelona; va estar vinculat al Banc de Terrassa, i fins i tot va formar part de la Comissió de Reformes Social de Foment del Treball d'on, més endavant, va néixer "La Caixa". També va formar part de la Junta de Sitges Parques y Jardines de Terramar. Cal relacionar-lo amb el Noucentisme terrassenc i remarcar, al seu torn, l'estreta relació que va tenir amb els seus actors i les seves empreses artístiques i culturals.

Els terrenys circumdants de la casa es van replantejar com a espai d'ús i de gaudi de la família. Així es va destinar espai suficient a l'abastiment hortícola, mantenint l'essència del lloc com espai de conreu, conegut com els Horts de la Riera i les Planes de Vallhonrat.¹⁵

La reconversió d'espai fabril a habitatge familiar comportà el plantejament del jardí; es van fer plantacions de tipus ornamental als voltants més immediats de l'edifici principal i es va ornamentar amb jardineres amb geranis la galeria orientada al sud. A l'esplanada del davant s'hi van plantar una iuca (*Yucca gloriosa*) i una palmera de Canàries (*Phoenix canariensis*) que Benet va conservar al projecte de jardí que li va encarregar Josep Freixa.

El primer jardí, abans de la intervenció de Benet, es va adequar a la nova utilitat de l'edifici. Es va anivellar l'espai davant la porta principal de la Masia i s'hi va fer un camí

Jardí de la Masia Freixa. Galeria porxada. Arxiu Tobella. Autor: Font. Reg. 11629.

Masia Freixa. Postal.1916. Fons Rafel Comes.
Autor: Josep Thomas i Bigas.

arbrat amb una alineació de falses acàcies (*Robinia pseudoacacia*) que conduïa cap a la riera i que, fent una volta, permetia que els vehicles poguessin arribar a les cotxeres, situades a tocar del mur perimetral. L'esplanada d'accés a la casa estava delimitada per una tanca vegetal d'un metre d'alçada, aproximadament. A la zona nord del jardí hi havia una bassa d'aigua, probablement pertanyent a l'antiga finca rural i, al costat, s'hi va obrir un pou. Amb les terres de l'excavació es va fer una petita elevació del terreny on s'hi van plantar uns quants cedres de l'Himàlaia (*Cedrus deodara*) i pins pinyers (*Pinus pinea*). Al davant de la glorieta

Casa de Narcís Freixa. 1950-70. Arxiu Municipal de Terrassa. Fons: Carles Duran. Autor: Carles Duran. Reg. 42465.

inicialment s'hi van plantar dues palmeres de Canàries (*Phoenix canariensis*) d'alçada considerable, que més endavant es van canviar per dues palmeres del gènere *Washingtonia*.

Aquest primer jardí probablement es va inspirar en referents locals com el jardí del Círcol Egarenc o el Jardí del Pantà (conegut també com el jardí dels Campos) més que no pas en les creacions coetànies, d'estil paisatgista anglès, com el Parc Samà de Cambrils o el jardí de la finca Güell a Pedralbes. La tradició oral familiar diu que es va plantar una alineació d'eucaliptus (*Eucalyptus globulus*) al sud de la finca

Jardí de la Masia Freixa. Xalet de Narcís Freixa.
1950-70. Arxiu Municipal de Terrassa. Fons:
Carles Duran. Autor: Carles Duran. Reg. 42496.

per separar l'hort del jardí ja que Josep Freixa, seguidor de les doctrines higienistes de l'època, creia que aquesta espècie purificava l'ambient. Per algunes fotografies de l'època sabem que hi havia un parterre circular amb una magnòlia (*Magnolia grandiflora*) envoltada de flors de temporada.¹⁶

La data de redacció i execució del projecte del jardí no es pot precisar, ja que el document *Presupòsits del Jardí Freixa de Terrassa*, realitzat per Benet, no està datat i l'única referència que en tenim és la que figura a la revista terrassenca *Pàtria. Periòdic nacionalista*, del 17 de juliol de 1917, com s'ha mencionat abans.

També cal esmentar l'existència del Xalet, edificació d'estil anglès dins dels

mateixos terrenys de la Masia, on hi va anar a viure Narcís Freixa, segon fill de Josep Freixa i Argemí. Aquest xalet, construït el 1914, també de l'arquitecte Muncunill, estava situat a la dreta de l'avinguda principal d'entrada de la Masia Freixa.

Tota la part nord, davant la Masia, és on es desenvolupà gran part del projecte de Rafael Benet, dissenyant-hi un jardí de formes regulars, mentre que a la zona davant de la galeria i la de l'entrada de la finca, hi va projectar parterres de formes irregulars. En aquesta modificació i reestructuració del jardí preexistent és quan es van retirar les falses acàcies del tram del davant de la masia i s'hi van plantar castanyers d'Índies (*Aesculus hippocastanum*) amb plantes enfiladisses emparrades al tronc. Es va construir l'esplanada semioval, on es va fer una plantació de plàtans d'ombra (*Platanus*

Jardí de la Masia Freixa. Explanada plataners i rosers. Arxiu Tobella.
Fons: Mireia Freixa. Reg. 25142.

Jardí de la Masia Freixa. Vista roserar i bosc de cedres. 1970. Arxiu Municipal de Terrassa.
Fons: Fotos Francino. Autor: Fotos Francino.
Reg. 095123.

hispanica) que va donar personalitat al jardí. Benet va traçar cinc camins, creuats concèntricament per uns altres tres camins (amb inici a la porta principal i dirigits cap a l'esplanada) que superaven el desnivell existent mitjançant cinc escalinates de cinc graons cadascuna. Aquest traçat delimitava uns parterres vorejats de ceràmica, amb una tanca perimetral de boix (*Buxus sempervirens*) retallat i a l'interior diverses varietats de rosers. Al centre del camí principal s'hi va fer una placeta on s'hi van disposar quatre bancs metàl·lics (anys més tard s'hi situaria una pèrgola ornamental d'origen italià), mentre que a les interseccions laterals del camí s'hi van construir dos estanyols amb un brollador central. Els parterres més propers a la casa, vorejats amb boix retallat, es van plantar amb rosers. Els parterres situats a la part posterior, plantats amb cedres de l'Himàlaia, pins blancs (*Pinus halepensis*) i pins pinyers, castanyers d'Índies i altres espècies arbòries, estaven vorejats per una tanca de xiprer retallada i enllaçats per arcs que cobrien els camins. Com a curiositat s'hi va plantar un freixe de fulla estreta (*Fraxinus angustifolia*)

que, segons la tradició oral de la família, pretenia establir un paral·lelisme amb el nom de la família Freixa. La zona que anava cap al torrent era boscosa i en un lloc força amagat hi havia una gruta.

40 . El jardí de la Masia Freixa

Masia Freixa i xalet. Postal anònima sèrie 18 de 17 targetes.1915. Fons Rafel Comes. Autor desconegut.

Davant la Masia, cap a la porta del carrer Galileu, s'hi van plantar dues palmeres de ventall (*Washingtonia filifera*). Al seu davant es va realitzar un parterre circular amb un cedre de l'Himàlaia envoltat d'arbustos de flor. Aquesta composició es va tornar a dissenyar posteriorment de forma geomètrica amb boix retallat i, entre els espais, flors de temporada. A continuació d'aquest parterre circular, s'hi trobaven dos parterres amb cedres de l'Himàlaia amb un perímetre entapissat amb heura (*Hedera helix*) i a l'interior, de nou, una plantació de rosers. Tal i com creixia el jardí en bellesa, s'enriquia alhora amb ornamentació: obres d'art, mobiliari, testos i jardineres. També és important remarcar els elements decoratius i el mobiliari d'acompanyament del camí d'entrada, com bancs de metall blanc, jardineres revestides de rajoles blanques i cadires de l'estil de finals de segles XIX i principis del XX, fetes de formigó, imitant troncs d'arbre. D'aquest enriquiment formal i artístic, n'és exemple l'aparició d'una reproducció de marbre de la Venus Itàlica d'Antonio Canova al centre d'un dels parterres de rosers. Sota la bassa s'hi va construir una pista de tennis i, molt a prop, hi havia una escultura d'estil noucentista avui desapareguda, on posteriorment hi hagué una reproducció de l'escultura clàssica del Discòbol de Miró. Quan deixaren el lloc, la família Freixa s'endugué les obres d'art més importants; d'altres, com els gerros de les escales, van ser reposades per unes altres de diferents materials. Avui ens queda la peça més simbòlica i que dona nom al parc: el Sant Jordi de bronze de Donatello, situat, de nou, al davant de l'era de la Masia.

Passeig d'entrada de la Masia Freixa.
1910-1920. Arxiu Municipal de Terrassa.
Col·lecció B. Ragón. Fons: Biblioteca Central.
Autor desconegut. Reg. 034015.

De jardí privat a jardí públic

Durant els actes de la festa Major de Terrassa, el 4 de juliol de 1959 es va inaugurar el que seria el primer Parc Públic de la Ciutat, després que fortes reivindicacions ciutadanes i campanyes a la premsa local, forcessin l'Ajuntament a comprar els jardins i l'edifici de la Masia Freixa, on es va acollir l'Escola Municipal de Música de Terrassa.

L'empresa de jardineria Argemí va dur a terme l'adequació i la reforma del jardí adaptant-lo a les noves necessitats com a espai públic, tot conservant-ne el seu caràcter. Es van redissenyar els espais d'estada i l'antiga bassa es va transformar en un estany paisatgístic

ornamental, disposant una rocalla al seu voltant i introduint quatre sobreexidors que vessen aigua en un petit rierol circumdant. Els seus camins i accessos es van empedrar. Dins de l'estany es va construir una petita península interior amb vegetació, una caseta per a cignes i una escultura (una foca de l'escultor Enric Monjo que ja formava part del patrimoni local). Per tal garantir la seguretat de les persones, el conjunt es va encerclar amb una barana metàl·lica. Altres intervencions que van transformar el jardí van ser la creació de nous parterres a l'espai ocupat per la pista de tennis i l'obertura del camí cap a les cotxeres, tant sud com nord.

El projecte de remodelació va conservar els elements més característics: els botànics, els arquitectònics i escultòrics, les escalinates, la glorieta, els estanyols..., adequant-ho i restaurant tot allò que el pas del temps i el semi-abandonament havien causat. Igualment, es van renovar les

42 . El jardí de la Masia Freixa

Jardí de la Masia Freixa. Escultura Venus Itàlica i estanyol. Arxiu Tobella. Autor: Font. Reg. 11634.

rajoles verdes dels estanyols i també el cordó de ceràmica blava en els desnivells i els espais entre les escalinates de la zona dels plàtans d'ombra.

La reconversió en parc públic va comportar la creació de noves àrees, com ara la plaça de Josep Freixa i Argemí, enfront d'on hi havia hagut el Xalet, per tal de donar cabuda a l'estacionament i a la circulació de vehicles que arribaven fins aquestes noves instal·lacions.

Al cap d'un any de l'obertura del parc, el 1960, es va signar el projecte de construcció de jardí amb jocs infantils a la zona sud, on hi havia els horts, així com també la construcció de la pèrgola i la instal·lació de mobiliari urbà: es va pavimentar l'espai amb lloses de pedra, i es va posar sauló a la zona de jocs i grava a la de pas. A la zona sud, també es va instal·lar un petit estany amb ànecs, que estava envoltat d'una petita

tanca metàl·lica, una font d'aigua potable i es va obrir un camí paral·lel a la tanca per poder accedir a la zona de jocs infantils.

43 . L'art dels jardins a la Terrassa industrial

Plànol actual de la Masia Freixa.

Detall jardí Casa
Alegre, 1935. Arxiu
Municipal de
Terrassa. Col·lecció
B. Ragón. Fons
Biblioteca Central.
Autor desconegut.
Reg. 33792

Els jardins de Terrassa,
un patrimoni per
descobrir

Els jardins de Terrassa, un patrimoni per descobrir

Terrassa no ha estat coneguda com una ciutat de jardins. Això no obstant, l'existència d'una burgesia enriquida gràcies a la seva emprenedoria i la indústria tèxtil així com la presència d'intel·lectuals i artistes d'avantguarda, van ser un bon caldo de cultiu perquè, a finals del segle XIX i principis del XX, es produïssin interessants manifestacions artístiques a la ciutat.

L'arquitectura modernista n'és una; d'altres, l'escultura i la pintura. I també ho van ser els jardins que es van construir acompanyant edificis privats i públics.

Els jardins del tombant de segle a Terrassa van exemplificar una nova estètica, molt rica en ornamentació, però van recollir també les noves idees de millora social i de salut que havien promogut els higienistes europeus a mitjan del segle XIX, que consideraven que la vegetació, la vida a l'aire lliure i l'exercici eren essencials per mantenir una població saludable. Aquestes idees –defensades per metges terrassencs com Pau Aymerich i Gilabertó al 1890,¹⁷ –van influenciar l'urbanisme de Terrassa i van permetre la creació de parcs públics i privats, així com també jardins d'institucions.

Els jardins de la Terrassa del segle XIX i principis del XX van ser l'expressió d'una societat benestant que va fer seves les idees d'intel·lectuals i artistes il·lustres terrassencs i que va reproduir en els seus jardins les tendències que havien dibuixat un nou paisatge urbà, a Barcelona i a les viles d'estiueig properes als nuclis urbans. Terrassa adquiria, així, aquest nou gust i estètica, que la va fer valedora també d'elogis, sense menystenir la tradició dels bells i grans casals i edificis històrics de les èpoques medieval i moderna, que calia preservar.

Els jardins que es descriuen a continuació són el resultat d'un treball de recerca que no es voldria donar en cap cas per acabat, com ja s'ha explicat abans, sinó que es considera un punt de partida sobre el qual caldrà anar avançant, amb la suma del treball dels estudiosos vinculats a l'art, la història i els jardins.

Per facilitar la seva comprensió, la informació s'ha organitzat en quatre tipologies que no responen a una adscripció estilística sinó a la relació establerta amb l'edifici que acompanyen i els usos que se'n feia. Així tenim, en primer lloc, *els jardins privats de Terrassa*, l'exemple principal dels quals ha estat àmpliament tractat en el capítol anterior. Hi havia, tanmateix, molts altres jardins privats, de dimensions i qualitats artístiques molt diverses, com es veurà a continuació.

Un altra grup el conformen els espais privats de caire lúdic, normalment vinculats a centres de trobada social de la ciutat, que hem anomenat els *jardins de societat*, entre els quals destaca el jardí del Cercle Egarenc. La tercera tipologia la formen els *jardins fabrils*, espais que es trobaven a l'interior dels recintes industrials –la gran majoria fàbriques de producció i d'acabats tèxtils– i que estaven, aleshores, inserits en el teixit urbà de Terrassa. Finalment, la quarta tipologia correspon als *jardins de les institucions educatives i culturals* de la ciutat. Tot plegat conforma, doncs, un patrimoni jardiner terrassenc del qual avui en sabem alguna cosa més.

El punt de partida d'aquest estudi han estat els treballs que Baltasar Ragón i altres estudiosos coetanis i posteriors¹⁸ han fet al llarg dels anys per divulgar els jardins més destacats de Terrassa a través de la publicació d'escrits, fotografies, dibuixos i gravats, que han permès reconstruir una part de la memòria jardiner de la ciutat. Visites a biblioteques i a arxius privats i públics de Terrassa, han permès la resta.

Baltasar Ragón i Petit (1885-1958)

Fill d'una família establerta a Terrassa des d'antic, als 14 anys va començar a treballar com a aprenent de pintor. Va exercir diferents oficis, fins que el 1924 va entrar al Banc Comercial de Terrassa on hi va treballar fins a la seva jubilació.

Des de ben jove va ser un aficionat al teatre i al món de la cultura en general. De formació autodidacta, va escriure poesia i dramàtica, i va ser guardonat amb alguns premis literaris. També es va dedicar a la pintura artística. Va participar activament en la vida associativa de Terrassa i va tenir diversos càrrecs i una vinculació molt intensa amb entitats com l'Escola Coral, el Gremi d'Artistes, el Centre Excursionista o els Amics de les Arts. La seva afició literària i les inquietuds culturals el van portar a conrear el periodisme des de molt aviat; així, va publicar nombroses col·laboracions sobre diferents àmbits a la premsa de Terrassa i a la de Barcelona.

Però el que va convertir Ragón en un dels principals noms propis de la vida cultural terrassenca va ser la seva dedicació a la història local. Sense pretensions, va esdevenir un historiador no acadèmic a causa de la seva manca d'estudis, dotat d'una extraordinària capacitat de treball i una saviesa innata en el tractament dels temes. Va publicar una vintena de llibres sobre diferents aspectes de la història de Terrassa (especialment del segle XIX i primeres dècades del XX) i va deixar centenars d'articles en diaris, revistes i butlletins, i una gran quantitat d'obra no impresa. Molts dels seus llibres són veritables referències de la historiografia terrassenca, com *Les cases pairals de Terrassa* (1930), *Terrassencs del mil huit-cents* (1933), *El Arte y los Artistas en Tarrasa* (1953), o *Els carrers de Terrassa l'any 1900* (1955), entre d'altres. Es va fer especialment popular amb la recopilació de les "efemèrides" o reculls anuals de dades de la ciutat, que va començar el 1919 i continuà ininterrompudament fins a la seva mort.¹⁹

Els jardins privats de Terrassa

Els jardins de la burgesia de Terrassa s'han d'entendre com una extensió de les torres i cases modernistes, unes obres d'art que la societat benestant es feia construir com a mostra del seu èxit. Els negocis anaven bé i calia fer-ne ostentació, amb cases meravelloses i jardins luxuriants i ornamentats.

Convé recordar, també, la proximitat dels entorns agraris i l'espai natural de la Serra de Sant Llorenç i l'Obac. El contacte amb la natura era constant i necessari, i s'expressava tant amb la vegetació plantada en els jardins, com en l'àmbit de les manifestacions artístiques, on totes les arts, però sobretot les decoratives, s'abocaven a acostar la natura a la vida quotidiana i a recordar la vegetació circumdant. Hi havia, per tant, no només jardins reals, sinó també jardins en vitralls, esgrafiats, en ceràmica i en murals.

El jardí de la Casa Alegre de Sagrera

Allà on hi havia les conegudes Hortes de Sant Fruitós, el 1911 existia un jardí que es va construir paral·lelament al moment en què l'arquitecte Melcior Vinyals feia les obres de reforma de la Casa Alegre de Sagrera.

Antoni Sagrera, destacat fabricant tèxtil de la ciutat, va comprar, el 1768, tres casals al carrer de la Font Vella i, a principis del segle XIX, hi va construir la seva residència, que limitava a la part del darrera amb les hortes de Sant Fruitós i altres edificacions destinades a fabricar tèxtils i a activitats agrícoles. A finals de segle, Mercedes Sagrera va aportar al seu matrimoni amb Francesc Alegre i Roig aquesta propietat, força deteriorada com a conseqüència de les guerres napoleòniques. Aquest matrimoni és un dels molts exemples de la societat terrassenca de l'època, que unia el poder dels industrials tèxtils amb el poder polític. Francesc Alegre va fer

51 .L'art dels jardins a la Terrassa industrial

Plànol actual de la Casa Alegre de Sagrera.

52 . El jardí de la Masia Freixa

Dalt: Casa Alegre Sagrera. 1909. Postal Climent Olivero. Sèrie de 20 postals. Fons Rafel Comes. Autor: Climent Olivero.

Baix: Casa Alegre Sagrera. 1911. Postal la Industrial Fotogràfica. Sèrie de 20 postals. Fons Rafel Comes. Autor: Fotògraf editor Andres Fabert.

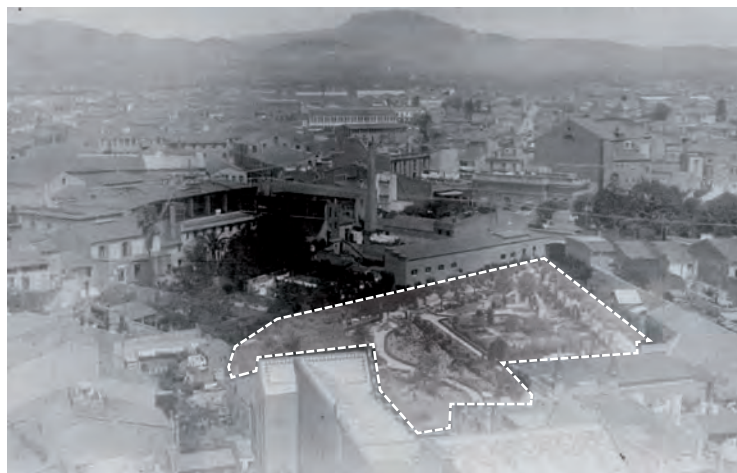
una important carrera política a l'Ajuntament de Terrassa i a la Diputació Provincial²⁰. No és d'estranyar, doncs, que el 1911 encarreguessin a Melcior Vinyals la reforma i millora de la seva residència, que s'inscriu dins d'un estil eclèctic, si bé té molta influència del modernisme. L'accés al jardí des de la Casa Alegre de Sagrera es feia a través d'un gran pati de mosaic amb tesselles de marbre i una inscripció amb decoració floral amb la paraula SALVE. Aquest pati encara existeix i té un petit sortidor escultòric al centre. Jardí i pati estan separats per una reixa forjada ornamentada amb garlandes de roses i figures vegetals.

Baltasar Ragón²¹ descriu breument el jardí de la Casa Alegre de Sagrera en els seus escrits:

"...era propietat de D. Antoni Alegre de Sagrera, una esplèndida varietat de flors i arbres, cuidats amb un esmero especial. Podríem dir que és el més antic de Terrassa. Aquells terrenys, quan encara no estaven poblats, eren el lloc conegut com les Hortes de Sant Fruitós, origen del nom del carrer".

El traçat del jardí venia marcat per la

forma irregular de la parcel·la i es dividia en dues parts. La primera, tenia la mateixa amplada que el pati i la casa, i estava travessada per un camí sinuós que delimitava un parterre de grans dimensions a una banda del camí i dos altres parterres de superfície més reduïda, també de formes

Dalt: Jardí Casa Alegre de Sagrera. Arxiu Tobella. Autor: Baltasar Plans. Ref. 39010.

Baix: Vista jardí Casa Vancells. Arxiu Tobella. Autor: Alfons Ubach. Ref. 24477.

orgàniques. Tots estaven emmarcats per una vorada vegetal baixa i plantats amb entapissants, segurament gram. Puntuaven aquests parterres grups arbustius i palmeres, envoltats de les típiques paneres de flors.

La segona part –la més gran en extensió– tenia forma romboïdal i dos dels seus costats estaven limitats per unes avingudes amples, plantades amb dobles fileres d'arbres. A l'encreuament d'aquestes avingudes hi havia la porta d'entrada dels carruatges. Aquesta porta és, avui en dia, l'actual accés del carrer Cardaire. Coincidint amb el vèrtex superior del jardí, hi havia un conjunt arquitectònic format per una exedra amb una balustrada i escalinates laterals ornamentades amb gerros de maçoneria. Aquestes peces són encara visibles, igual que una de les avingudes d'arbres.

El jardí es completava amb un conjunt de parterres separats per camins emmarcats per arcs de xiprer retallats, un estany central i una gruta cascada a la zona nord.

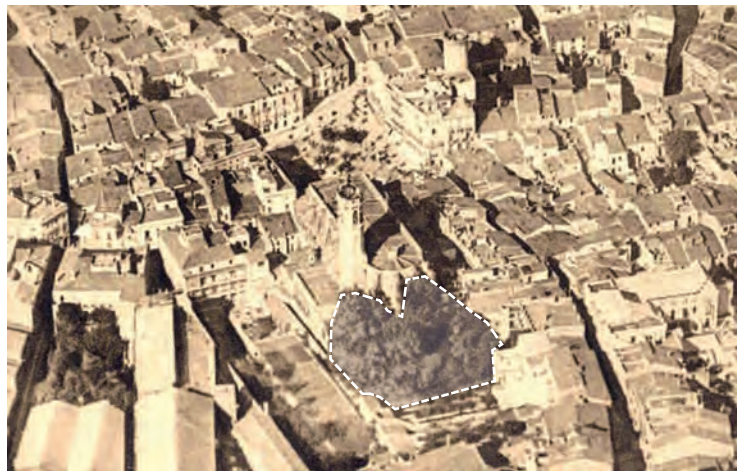
Des del 1973, casa i jardí pertanyen al Museu de Terrassa i el jardí es troba obert al públic en horari de matí, amb

accés pel carrer Cardaire.

El jardí del Pintor Vancells

A la primera part hem conegut Joaquim Vancells i Joan Llongueras, agitadors culturals que van centrar algunes de

54 . El jardí de la Masia Freixa

Dalt: Vista pati Casa Valcells. 1928. Arxiu Municipal de Terrassa. Reg. 033928.

Baix: Vista jardí Casa Valcells. 50160 Lluís Vancells.

les seves creacions artístiques, efímeres o no, en el jardí de la casa Vancells al carrer de la Font Vella, molt a prop de la Casa Alegre de Sagrera.

Aquest jardí, situat al darrera de la vivenda, arribava fins als murs de la basílica del Sant Esperit i estava format per abundants plàtans i arbres, fet que li conferia un aspecte molt romàntic.

La casa del carrer Font Vella, coneguda com a Casa Vancells, va ser construïda per Francesc Trias, propietari (juntament amb Bartomeu Amat i Ignasi Vieta, el seu cunyat) de la industrial tèxtil Amat, Trias i Vieta, ja en funcionament des d'abans del 1850.

Ramona, una de les dues filles de Vieta, es va casar amb Lluís Vancells, que també va entrar, al seu moment, al negoci tèxtil familiar.²²

El jardí de Can Vancells, l'autoria del qual es desconeix, servia de lloc de repòs familiar, però és també un exemple de l'aspecte representatiu de la natura portada a l'àmbit privat de com la natura pot esdevenir escenari i recreació. En vida de Llongueras i de Joaquim Vancells, el jardí de la casa familiar va ser un centre de trobades i de representacions efímeres com *Les*

noies de marbre, escenografia de Joan Llongueras. Aquest jardí va servir també de font d'inspiració i va ser representat pictòricament en l'obra de Vancells.

L'escriptor terrasenc Baltasar Ragón²³ el descrivia així:

“Un dels [jardins] senyorials era el de la casa Vancells, del

Les noies de marbre. Escenografia de Joan Llongueres al jardí. Sense data. Fons Rafel Comes. Autor desconegut.

Jardins Casa Vinyals del Carrer Major. 1920. Arxiu Municipal de Terrassa. Col·lecció B. Ragón. Fons Biblioteca Central. Autor desconegut. Reg. 033621.

carrer de la Font Vella, ple de plàtans que acaronaven i besaven els murs del campanar de la nostra Basílica.

Expressament [...] a la tardor recordava l'època del romanticisme, amb algunes parelles sentades en els clàssics bancs de pedra entapissats de fulles seques." Avui l'espai d'aquest jardí encara existeix.

El jardí de la casa Vinyals

La casa Vinyals era considerada una de les més senyoriales de la ciutat, digna de ser esmentada en la publicació que la *Sociedad de Atracción de Forasteros* va

dedicar a Terrassa²⁴. La propietat pertanyia a la família Vinyals i, si bé ja existia al segle XVII, probablement va ser al segle XIX quan la casa va viure els seus moments més àlgids.

Els salons d'aquesta mansió, artísticament decorats²⁵, van ser admirats per la reialesa espanyola en les visites que van fer a Terrassa: Ferran VII i la reina Amàlia s'hi van hostatjar en la seva visita de tres dies a l'abril de 1828²⁶; la reina Isabel II i el seu fill Alfons XII la van visitar l'octubre del 1860, i el rei Amadeu I de Savoia també s'hi va allotjar, el desembre de 1871. El primer que sorprèn del jardí de la casa Vinyals és la seva ubicació ja que, contràriament al que és habitual, el jardí estava situat a l'altra banda del carrer Major, just enfront de la casa. Un petit mur d'obra, amb un banc incorporat, separava el jardí del carrer i una reixa de dos trams el feia permeable a la vista dels passejants. Al llarg de la tanca, unes pilastres coronades per gerros de pedra

permetien fixar les reixes i donaven ritme a la composició. L'accés, elevat respecte al carrer, es feia a través d'una doble porta de ferro.

Si bé no es disposa de la planta general del jardí, el material gràfic permet apreciar l' existència d'una peça d'aigua que ocupava un lloc central, envoltada per una reixa decorativa. Al mig, una muntanya de pedres decoratives amagava uns sortidors pels quals brollava aigua. El jardí disposava d'uns parterres formals amb vegetació de port baix i estava profusament decorat amb copes i testos (suposadament) sobre peanyes. De ben segur que es tractava d'un jardí vegetat

i tranquil on poder-hi llegir i passar bones estones familiars. Però el més destacat del jardí de la casa Vinyals era la glorieta construïda en obra, que servia (segons sembla) com a ocelleria²⁷.

Baltasar Ragón²⁸ ens va deixar una acurada descripció d'aquest jardí:

"...el jardí de la desapareguda casa Vinyals del carrer Major, instal·lat a la part davantera de la casa, a l'esquerra de l'esmentat carrer, on destacava una gran ocelleria amb una varietat d'ocells de diverses espècies i prop d'aquesta un sortidor amb la seva corresponent barana de ferro i una interessant varietat de peixos. Era un jardí petit però cuidat amb refinat gust, que a finals del segle passat²⁹ va quedar molt temps abandonat, però malgrat això, cridava l'atenció". Aquest jardí va desaparèixer sobre els anys 40 del segle passat³⁰.

Dalt: Figures al Jardí 2715 Maria Argemí

Baix: Dibuix jardins Casa Vinyals. Sense data. Arxiu Municipal de Terrassa. Autor: Mateu Avellaneda. 1942.

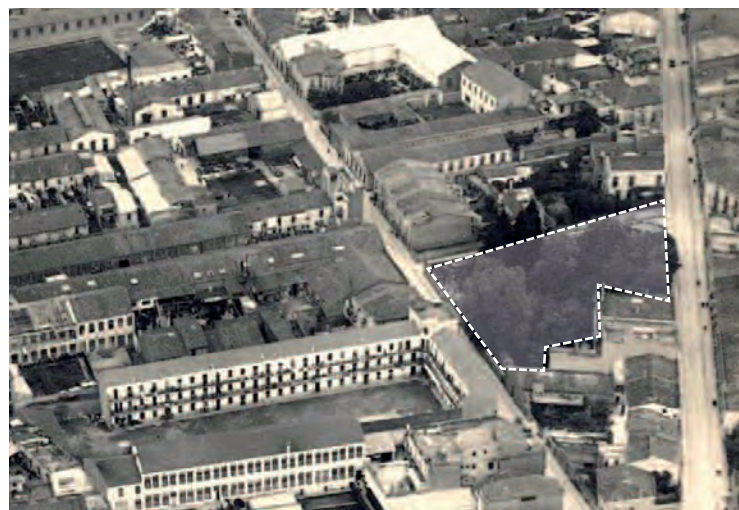
El jardí de la casa Alegre del carrer de Nord

És molt comú que els jardins destinats a la vida familiar i social de propietaris benestants estiguin profusament decorats amb escultures, ceràmica decorativa o petites architectures com grutes, cascades d'aigua i safareigs decorats, generalment construïts ex profes. Menys habitual és ornamentar aquests jardins amb fragments de claustres romànics i gòtics de Sant Pere de les Puel·les del s. XII i XIV, com era el cas de la Casa Alegre del carrer el Nord. Ragón³¹ ens explica que el jardí va ser construït el 1865 en una finca propietat de Joaquim Alegre i Pujals que després va passar a ser del notari Faura i, finalment, va ser adquirida per Joaquim Freixa i Ubach³². El jardí de la Casa Alegre s'estenia cap al

carrer Sant Ignasi i Carrer Sant Leopold i, com es pot apreciar a la imatge, tenia denses plantacions d'arbres.

De moment, es desconeix qui va ser l'autor del projecte del jardí; ara bé, la utilització de restes arquitectòniques d'origen i de factura medieval, remet als jardins d'estil romàntic, molt de moda al llarg de tot el segle XIX a Europa.³³

La imatge superior mostra el conjunt arquitectònic del jardí, amb una composició vertical que té a la seva part superior unes columnes dobles amb capitells treballats que es recolzen sobre una gruta amb aigua, tot cobert per heura³⁴.

Dalt: Jardí Casa Alegre. 1919. Biblioteca de Catalunya. Barcelona. Fons Salvany. Autor: Josep Salvany. Ref. Sa P_493_05.

Baix: Vista aerea jardins Casa Alegre Carrer del Nord. 1930. Arxiu Municipal de Terrassa. Reg. 033933.

Avui, es poden veure restes d'aquestes architectures al carrer Sant Ignasi cantonada amb el carrer del Nord i també al Museu de Terrassa, al Castell-Cartoixa. També podem veure'n d'altres repartides entre el Museu Nacional d'Art de Catalunya i al Museu Santacana de Martorell³⁵. D'aquesta

Jardí Casa Alegre. 1919. Biblioteca de Catalunya. Barcelona. Fons Salvany. Autor: Josep Salvany. Ref. Sa P_493_06.

casa i d'aquests jardins, ja no queden res més que les imatges i les restes del claustre. La casa va ser enderrocada l'any 1977.

La casa del parc, Coll i Bacardí (posteriorment Casa Baumann)

Coneguda amb el nom de Casa Baumann, aquesta casa es troba ubicada al número 1 de l'avinguda Jacquard, va ser construïda per Josep Maria Coll i Bacardí i estava destinada a ser la seva pròpia residència. Coll i Bacardí va exercir d'arquitecte municipal de Terrassa entre el 1912 i 1917 i, l'any 1915, va realitzar un projecte per convertir el torrent de Vallparadís en un parc municipal urbanitzat a la manera de les ciutats-jardí, amb la intenció que actués de pulmó verd i ajudés a contrarestar els fums derivats de la industrialització³⁶. Coll i Bacardí recollia així les idees dels higienistes esmentades abans.

Projecte urbanització Vallparadís. 20391 crònica social. AT. Dibuix Coll i Bacardí.

A la imatge inferior de la pàgina esquerra es pot veure el projecte d'urbanització del barranc de Vallparadís (fet per Coll i Bacardí), que va ser mostrat en l'exposició de la Ciutat-Jardí organitzada el 1915 pel Gremi d'Artistes de Terrassa. Pel que fa al jardí de la casa Coll i Bacardí el coneixement que en tenim és més aviat escàs. Les imatges mostren un espai format per una terrassa enjardinada que envoltava l'edificació i unes escales amb una barana de ceràmica esmaltada que permetien l'accés a la part inferior del jardí, immers en el torrent de Vallparadís. Un mur decoratiu, reixat amb motius florals i trencadís, limitava la casa d'estil modernista des de l'avinguda Jacquard. El jardí era visible des del mateix pont i també des del carrer de Salmerón, indret que permetia veure la glorieta decorativa que hi havia al seu interior. L'any 1920 la casa va ser adquirida per

Baumann, motiu pel qual en va prendre l'actual nom. Aquest edifici pertany a l'Ajuntament de Terrassa des del 1963 i alberga el Servei de Joventut i Lleure infantil. Tot i que del jardí no en resta res, encara es pot gaudir de les ombres de l'arbrat existent.

Jardí de la Casa Mata

A la cantonada del carrer Garcia Humet amb Sant Cristòfol hi havia la casa Mata, construïda el 1850 en uns terrenys que l'agricultor Francesc Mata va comprar a Salvador Vinyals l'any 1840³⁷. Dels jardins en sabem molt poc, ara per ara només el que es pot

Dalt: Casa Coll i Bacardí. Arxiu Tobella. Autor: J.G. Argila.

Baix: Casa Coll i Bacardí. Arxiu Tobella. Autor: Àngel Carles.

apreciar a la imatge de la pàgina següent. Només citats per Ragón³⁸, seguien la moda del moment, recreant un lloc rústic i pastoral amb una cascada i una gruta cobertes de vegetació penjant; un indret ombrívol i fresc.

Cascada al jardí Casa Mata. 1930. Arxiu Municipal de Terrassa. Col·lecció B. Ragón. Fons Biblioteca Central. Autor desconegut. Reg. 033812.

Els jardins de societat

Terrassa era una ciutat per sobre de tot industrial, però també un indret amb una gran voluntat d'organitzar-se socialment i de crear espais col·lectius, tal i com es destil·la de la gran quantitat d'agrupacions artístiques i socials que existien a finals del XIX i principis del segle XX a la ciutat, algunes de les quals encara perduren .

Ja s'anomenin jardins d'esbarjo, jardins de recreo o jardins de societat, la seva raó de ser era proporcionar un marc a l'aire lliure on la societat terrassenca es trobés per relacionar-se o per oferir activitats de recreació, com ara representacions teatrals. De tots ells, només ha sobreviscut l'espai que un dia va ocupar el jardí del Gran Casino, tot i que està escapçat i es va pavimentar.

Les hortes i jardí del Pantà

“El que prenia una gran extensió i bé podria anomenar-se públic, era [el jardí] que ocupava l'espai que avui és la fàbrica Aymeric i Amat, conegut com el Pantà, que es trobava des de l'Avinguda del Caudillo, amb un vinyet, fins al carrer Sant Gaietà, tocant les parcel·les del Teatre Retiro. A aquell jardí l'embellia una gran arbreda i a l'estiu era una delícia passejar-se per allà quan el sol besava la terra, formant taques movedisses que semblaven monedes d'or. A l'extrem hi havia una gran cascada que més aviat semblava una gruta, amb camins a ambdós costats, que comunicaven sobre ella, trobant-se en el punt on avui hi ha el carrer Sant Gaieta. En desaparèixer aquest jardí, Terrassa va perdre una joia de la jardineria. Havia estat propietat de la família Suris, el cognom de la qual fa honor a un dels carrers³⁹”.

Els jardins del Pantà, coneguts també com els Campos, són dels més antics de què tenim constància a Terrassa; tot i que una part dels jardins va desaparèixer per deixar pas al vapor

62 . El jardí de la Masia Freixa

D'esquerra a dreta i de dalt a baix:

3 Detalls cascada del jardí del Pantà. Arxiu Tobella. Autor: Antoni Jover Aurell. Ref. 29048, 29043 i 29045.

Cascada dels Campos. 1890. Arxiu Municipal de Terrassa. Col·lecció B. Ragón. Fons Biblioteca Central. Autor desconegut. Reg. 034666 .

Sobre aquestes línies:

Els Campos. Arxiu Tobella. Autor: Adrià Torrija. Reg. 2581.

Aymerich, Amat i Jover, inaugurat el 1908. El 1893 la finca constava d'una part agrícola (concretament vinyes)⁴⁰ i d'uns jardins de gran extensió ordenats a partir d'avingudes arbrades, una cascada i una glorieta, com es reflecteix en l'escrit de Ragón i en les imatges de l'esquerra.

Sembla que aquest jardí era assumit com un espai públic, atès que al seu interior s'hi acollia el Teatre del Retiro.

Construït per Josep Domingo, el teatre del Retiro va ser inaugurat el 1880 i, allà, a part de fer-s'hi representacions teatrals, també s'hi celebraven altres esdeveniments com, per exemple, exposicions agrícoles com la que es va realitzar durant la festa major de juliol del 1891. Relata Ragón que "allà [al teatre] s'hi reorganitzaren els típics balls de tarda que s'havien celebrat en aquell mateix lloc quan era "el Prado Egarenc", i s'hi donaven uns esplèndides sessions de Circ Eqüestre"⁴¹.

Els jardins del Pantà, doncs, no diferien gaire en concepte dels que hi havia al Passeig de Gràcia de Barcelona, els més famosos dels quals van ser els Camps Elisis, els jardins d'Euterpe, el Café de les Delícies o el Prado Catalan⁴². Jardins on trobar-se en societat. Com a curiositat, consta que el Rei Ferran VII va visitar aquests jardins durant la seva visita a Terrassa el 1828.⁴³

El jardí del Cercle Egarenc

Probablement els jardins del Cercle Egarenc són els més interessants i de major qualitat artística de tots els que van existir a Terrassa en aquella època (juntament amb els de la Masia Freixa i els del Col·legi Terrassenc) - i són obra del jardiner barceloní Ramón Oliva⁴⁴. Malauradament, el coneixement que en tenim és encara limitat i, no ha estat possible localitzar-ne material gràfic de detall.

L'industrial Pasqual Sala va comprar el 1885 l'edifici del Casino dels Artesans, ubicat al carrer Sant Pere 48, i va encarregar la seva reforma al mestre d'obra barceloní Geroni

Granell i Mundet⁴⁵. El jardí romàntic del Cercle Egarenc va ser creat a partir del 1887 com a salons a ple aire d'aquest casino i ocupava el lloc d'unes antigues hortes, procedents, a la vegada, d'una antiga casa pairal adquirida per Pere Aymerich per fer-hi el cafè dels Artesans, embrió del Casino del mateix nom.

La societat Cercle Egarenc es va constituir amb l'objecte de proporcionar un punt de reunió, esbarjo i recreació als seus socis; difondre entre ells la instrucció, mitjançant la paraula, el llibre i la premsa periòdica, i fomentar, finalment, "sentiments de fraternitat i mútua confiança. A aquest fi destinava els locals necessaris per al cafè, conversa, joc, balls i altres reunions"⁴⁶. Els jardins eren, així doncs, una prolongació d'aquests espais interiors quan arribava el bon temps".

La importància d'aquests jardins va relacionada amb la seva autoria; Ramon Oliva era, en aquell moment, un dels jardineros més prestigiosos d'Espanya.

El 1874 obtingué la plaça de funcionari com a Director del Jardins Públics de Barcelona i sota la seva direcció es van executar els treballs del Parc de la Ciutadella en motiu de l'Exposició Universal de 1888. Va ser autor, també, del primer jardí del Palau Robert (situat al Passeig de Gràcia), dels jardins del Campo Grande de Valladolid i va intervenir en la millora dels jardins del Campo del Moro de Madrid, pertanyents a la monarquia espanyola⁴⁷.

El 14 de març de 1888 van començar les

obres d'arranjament dels jardins del *Círcol Egarenc*, realitzades pel jardiner terrassenc Sr. Sagalà i dirigides pel *floricultor* Ramon Oliva⁴⁸. Oliva compaginava, doncs, les

Dalt: Jardí del Círcol Egarenc. Sense data. Fons Rafel Comes. Autor: Desconegut

Baix: Vista aèrea. Arxiu Tobella. Autor: B. Ragon. Reg. 10 Baltasar Ragon.

Postal Pavelló Cercle Egarenc. Arxiu Tobella.
Autor: Desconegut.

seves tasques per a l'Exposició Universal amb l'encàrrec del Cercle Egarenc.

Com a la Ciutadella i a la majoria de jardins de l'època, el traçat responia a una idea romàntica, amb una barreja de camins sinuosos i geomètrics que donaven lloc a parterres enlairats on la vegetació –desendreçada per crear exuberància– estava formada principalment per arbres, arbusts i palmeres, tots plantats sobre un llit d'heures. Els jardins van incorporar, el 1890, un saló de ball a l'aire lliure, construït amb ferro i vidre, de planta

dodecagonal, a l'estil de pavelló xinès, obra original del l'arquitecte Rafael Puig⁴⁹.

Posteriorment a la Guerra Civil, als anys 50, els jardins van ser ocupats per una pista poliesportiva i, finalment, als 60, en aquest solar es va edificar un bloc d'edificis.

El pati del Gran Casino

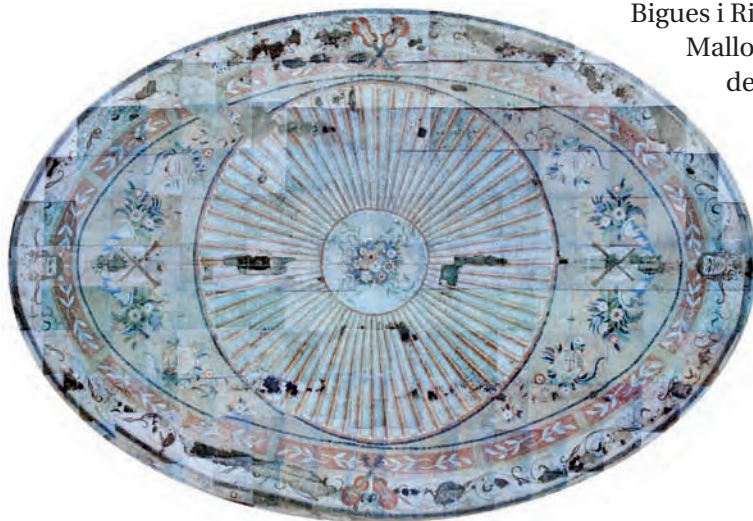
Lluís Muncunill, autor de la Masia Freixa, va ser també l'arquitecte responsable del magne edifici del Gran Casino, construït el 1920 al capdamunt del carrer de la Font Vella i que ben aviat es va convertir en un dels llocs de lleure predilecte de la pròspera burgesia. Si bé no tenim constància de qui va dissenyar el jardí original, sembla que la seva construcció va anar lligada a la del Gran Casino. El 1920 va ser enrunat el magatzem de Josep Prat al carrer Sant Jaume per ampliar el jardí del Gran Casino⁵⁰ i, això ens podria fer pensar que, tal vegada va ser el propi Muncunill l'autor del disseny del pati. De la primera composició del jardí sabem que no va haver-hi grans plantacions, sinó una petita decoració central semblant a un cordó de boixos retallats; un

disseny molt clàssic i senzill. És durant la reforma iniciada a les primeries dels anys 40, quan l'interiorista, músic i també dissenyador de jardins terrassenc Eduard Blanxart i Pàmies, inscrit en l'estètica noucentista, va realitzar el ric mosaic central que embelleix el pati; espai que estava destinat a sala de ball a l'aire lliure. Les plantacions sembla que quedaren relegades al perímetre del pati.

A part d'aquesta, no coneixem cap més intervenció de Blanxart en jardins a Terrassa, tot i que va ser el dissenyador de jardins com el de Can Camp de

Bigues i Riells, el Molí d'es Felanitxer a Santanyí de Mallorca, el de Can Rodès a Torredembarra, el de la Casa Güell a Vacarisses i el de la Casa Fancelli de Barcelona; tots ells fets amb la voluntat d'"omplir de poesia el marc de la vida"⁵¹.

Dalt: Vista del pati del Gran Casino, 1940. Arxiu Municipal de Terrassa. Autor: Carles Duran. Reg. 55209.

Baix: Composició fotogràfica mosaic. Autor: Marta i Miquel Badia.

Els jardins de les indústries

No és gaire habitual trobar espais enjardinats dins dels conjunts fabrils i de les indústries urbanes; ben al contrari del que ocorria en les colònies industrials del Ter i del Llobregat, on els patrons adequaven avingudes i espais enjardinats comuns per a l'ús i el gaudi dels treballadors dins del recinte de les colònies⁵². Malgrat això, Terrassa disposa de dos exemples molt destacats de jardins fabrils i en magatzems industrials: els jardins de l'Anònima (Saphil) i el jardí del Magatzem Pasqual Sala (actual CECOT).

L'Anònima. Saphil

L'any 1919 les empreses Francisco Salvans, Juan Salvans Pascual, Hijos de Enrique Torrella i Francisco Masana es van

fusionar per crear l'empresa Sociedad Anónima de Peinaje e Hilaturas de Lana, coneguda popularment com l'Anònima⁵³. L'activitat d'aquesta empresa es desenvolupava en dos fàbriques preexistents: una al carrer Galileu i l'altra a la carretera de Martorell. El 1920 la Saphil va comprar també una colònia obrera i un salt d'aigua a Santa Maria de Ripoll, buscant una certa autonomia energètica.

La fàbrica del carrer Galileu, on hi havia hagut uns antics rentadors de llana, va ser aportada a la societat per l'empresa Germans Torrella. En

aquesta zona de Terrassa, els entorns estaven encara per urbanitzar i envoltaven la fàbrica camps de vinya i horts⁵⁴. La SAPHIL va concentrar aquí bona part del procés de

Vista SAPHIL "L'Anònima" Fragment de l'opuscle "SAPHIL". 1929. Arxiu Municipal de Terrassa. Autor: Desconegut. Propietari: Miquel Llavet. Fons: Col·lecció SAPHIL.

producció, els serveis tècnics i comercials i la direcció.

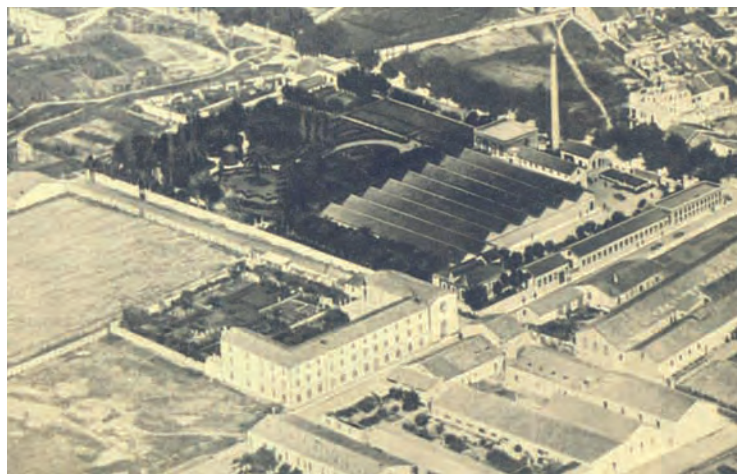
A la imatge de la pàgina anterior s'aprecia el jardí ubicat a la cantonada dels carrers Vázquez de Mella i Pi i Margall, dissenyat com un espai formal, amb parterres geomètrics simètrics, organitzat a l'entorn d'un estany ovalat. Els parterres estan envoltats de vorades vegetals baixes, marcats amb petits arbrets de copa, tal vegada rosers, seguint una estètica molt característica del moment i influenciada, de ben segur, pels treballs de Forestier a Barcelona.

A la fàbrica ubicada a la carretera de Martorell, l'Anònima hi feia, exclusivament, els treballs de filatura de llana. Ocupava l'antic Vapor Niquet, que va ser aportat a la societat per Francisco Masana. De nou, es pot valorar a la imatge de la pàgina anterior la importància que els industrials tèxtils

donaven als jardins, com elements decoratius i d'esbarjo. En la fotografia de l'esquerra es pot apreciar com el 1929, el jardí estava plenament consolidat i la seva ordenació respon a un concepte romàntic, amb camins de formes orgàniques i circulars, amb composicions de mosaicultura a l'entorn d'una palmera central i un quiosc ornamental. Aquest era més sofisticat que el que es va construir originàriament el 1892, quan es va inaugurar la fàbrica Can Niquet, propietat de A. Prevost, E. Niquet i Cia i F. Geoffroy.

Explica Baltasar Ragón⁵⁵ que

l'industrial Niquet, originari de Reims (França), va visitar la fàbrica Sala de la Rasa l'any 1891 juntament amb els Srs. Geoffroy, Vernis i Paillés, i van decidir construir una fàbrica a Terrassa. Dit i fet, el 1892 demanaven el permís d'obres a l'Ajuntament per construir la fàbrica que va realitzar *Lázaro*

Vista SAPHIL "Can Niquet" Fragment de l'opuscle "SAPHIL". 1929. Arxiu Municipal de Terrassa. Autor: Desconegut. Propietari: Miquel Llavet. Fons: Col·lecció SAPHIL.

Fragment Article B. Ragón.1956. Biblioteca Central de Terrassa. Revista SAPHIL.

Matalonga e hijo. L'edifici ocupava una superfície de 4.000 m² sobre una parcel·la de 16.700 m² que es va destinar a jardí. La documentació gràfica ens mostra un espai enjardinat poc formal, més naturalitzat, format principalment per arbres. Avui desapareguts, es desconeixen els autors del projecte original i de la remodelació dels jardins de la Saphil.

El jardí del Magatzem Pascual Sala, després Magatzem Freixa, després Institut Industrial, ara seu de la CECOT

Els terrenys de la Confederació Empresarial Comarcal de Terrassa (CECOT), al carrer de Sant Pau, tenen una llarga història vinculada al món empresarial de la ciutat. Havent acollit el primer teatre Principal de Terrassa –destruït el 1847 per un incendi– van ser arrendats al jardiner Tomàs Sagalàs⁵⁶ per Josep Sagret i posteriorment venuts a Josep Vinyals, que, al seu torn, els va revendre el 1885 a Pasqual Sala per

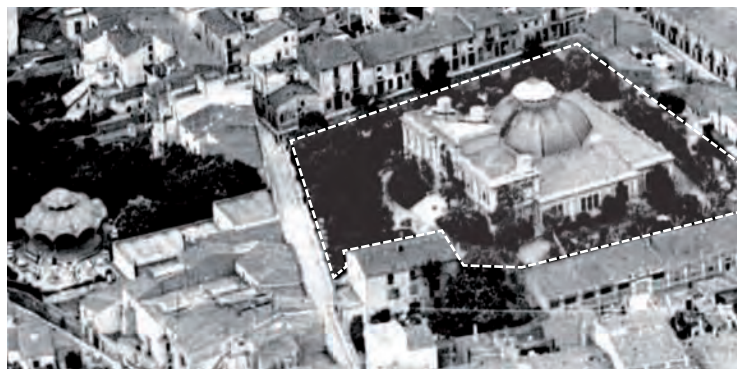
70 . El jardí de la Masia Freixa

46.893,62 pessetes⁵⁷. Aquest últim s'hi va fer construir els seus magatzems el 1893. A finals del segle XIX, Pasqual Sala va llogar els magatzems al seu nebot, Josep Freixa i Argemí i, el 1901, van passar a anomenar-se Magatzems Freixa i Sans. El 1943 va adquirir la propietat l'Institut Industrial, que des del 1895 havia estat instal·lat al Raval de Montserrat. Des del 1978 i fins avui, és seu de la CECOT.

És una llarga trajectòria per uns jardins i un edifici que va ser dissenyat per l'arquitecte Joan Trays, ajudat pels mestres d'obra Baltasar Gorina i Vicens Aymerich i que recorda més a un petit palauet que a un magatzem de teixits⁵⁸. L'edifici es va iniciar al maig del 1895 i va costar 75.000 pessetes⁵⁹ i el seu tret més destacable era una cúpula de vint-i-un metres d'alçada, un element de prestigi, de publicitat i força de marca⁶⁰.

Malauradament del jardí en sabem ben poc; solament que envoltava tot l'edifici que ocupava una superfície de 1.400 m2 i, pel que es pot apreciar a la imatge inferior, que estava estructurat a la manera dels parcs anglesos, força similar al seu jardí veí, el Cercle Egarenc.

Dalt: Magatzems Freixa i Sans. 1920. Arxiu Municipal de Terrassa. Col·lecció B. Ragón. Fons: Biblioteca Central de Terrassa. Autor: Desconegut. Reg. 34024.

Baix: Vista aèria. Arxiu Tobella. Autor: B. Ragón. Reg. 10 Baltasar Ragon.

Els jardins de les institucions educatives i culturals

La transformació urbana que es va donar a meitats del segle XIX a la majoria de les ciutats tenia molt a veure amb el desenvolupament industrial i amb la necessitat d'ampliar el teixit urbà. Juntament amb aquest creixement, les ciutats es van anar dotant d'equipaments necessaris per garantir la salut i benestar de la ciutadania. En aquest període es creen les xarxes de clavegueram col·lectives, es fan o s'amplien cementiris, es construeixen escorxadors, hospitals i també es basteixen escoles, universitats i museus destinats al creixement educatiu i cultural dels seus habitants. Terrassa també va avançar en aquesta línia, amb equipaments punters que disposaven de jardins destinats al gaudi i a la prevenció de la salut.

El jardí del Col·legi Terrassenc, ara les Escoles Pies

L'1 de maig de 1864 es va constituir la societat Vinyals, Rovira, Ullés i Cia amb l'objectiu de comprar un terreny a Terrassa i de construir-hi una escola que cobrís les necessitats educatives de l'emprenedora burgesia local. L'arquitecte Francesc Daniel Molina i Casamajó va ser l'autor de l'edifici, que es va construir en un paratge elevat i ventilat, als afores de la vila, sobre una superfície total de 13.932 m².⁶¹ Molina Casamajor havia estat arquitecte municipal de Barcelona fins el 1858, on va projectar la Plaça Reial, la plaça del Duc de Medinaceli i el Teatre Principal entre d'altres. Va elaborar juntament amb Josep Fontseré i altres autors, els plans pels entorns de Barcelona a escala 1:15.000. L'any 1859 es va presentar al concurs de l'Eixample de Barcelona amb el lema *Higiene, Comoditat i Bellesa*, on va obtenir el segon accèssit.⁶²

Dalt: Detall dels jardins. Arxiu Tobella. Autor: Desconegut. Fons: Memorias AS Pupilaje. Escolles Pies. Reg. 36842.

Baix: Vista Reial Col·legi Terrassenc. Arxiu Tobella. Autor: Desconegut. Fons: Maravillas de España. Reg. 2974.

El 4 de maig de 1864, Pere Comerma, mestre d'obres, començava els treballs de construcció de l'edifici dissenyat per assegurar la comoditat i alhora salubritat del lloc, contemplant les regles bàsiques dels corrents higiènics. Tal com explica el Dr. Pau Aymerich Gilabertó, metge higienista, autor de la topografia mèdica de Terrassa: “Campejan en ell [l'edific] la sobrietat y lo bon gust; combinació de rectas y curvas en la fatxada que formen un joch airós á la vista, sense deixar á part las comoditats, la salubritat del lloch hon fou emplaçat, com tampoc las regles de la higiene com son: la cubicació atmosférica, l'oreig y la ventilació..⁶³”

De l'esplèndid jardí que envoltava l'edifici del Col·legi Terrassenc també en tenim notícia per Pau Aymerich: “Lo edifici té forma rectangular y medeix 64,50 metros de llarch per 57,50 d'ample y 18,40 d'altura. Esta rodeijat de vegetació per tots quatre costats, que l'hi suministra l'oxigeno que pot consumir la respiració de les persones que l'habitan y lo que fica lo gas al cremar en los metxeros, medint los jardins y horta que l'entoruejan 14.600 mettros, y mes de tres mil los patis de recreo⁶⁴”.

Així doncs, l'objectiu primer del jardí era clarament higiènic, construït amb el convenciment que la vegetació contribuïa a prevenir la propagació de les malalties infeccioses, tan

Dalt: Detall dels jardins. Arxiu Tobella. Autor: Desconegut. Fons: MemoriaAS Pupilaje. Escoles Pies. Reg. 36859.

Baix: Detall dels jardins. Arxiu Tobella. Autor: Desconegut. Fons: MemoriaAS Pupilaje. Escoles Pies. Reg. 1018.

comunes a l'època. Tanmateix, el material gràfic de què es disposa permet copsar com aquest objectiu de salut anava acompanyat d'una qualitat artística i paisatgística molt remarcable. Malauradament, no ha estat possible fins al moment identificar l'autor d'aquests jardins que, com la Casa Vinyals, es destacaven com atractiu turístic.⁶⁵

El jardí del Col·legi Terrassenc es concentrava en dues àrees en concret: l'avinguda d'accés a l'edifici, des del carrer Col·legi i els jardins ornamentals que, s'estenien des de la façana lateral fins a l'actual carrer Vallhonrat, amb un pla elevat topogràficament a causa del Turó de l'Argila. Aquest turó va desaparèixer el 1945 i només en queda el topònim en una plaça que recorda la seva existència.

Davant de la façana principal, una filera d'arbres s'alineaven amb el cos central de l'edifici, monumentalitzant l'accés des del carrer Col·legi. A banda i banda del camí principal hi havia dos espais formals, gairebé simètrics, plantats amb arbusts i arbres alineats que completaven la composició. El

conjunt complert prenia tota l'amplada de l'edifici.

El jardí lateral discorria en dos plans: sobre el Turó de l'Argila hi havia una primera terrassa circular envoltada d'arbres que relligava amb la façana lateral a través de denses plantacions de vegetació arbòria. El desnivell se salvava en arribar gairebé a la façana, gràcies a un joc d'escales i balustrades

profusament decorades que conflueixen en una font central. El Col·legi Terrassenc va rebre la distinció el 1889 per lluir l'escut reial a la façana i va passar a anomenar-se Reial Col·legi Terrassenc. L'escut va ser obra de Josep Llimona, amic personal de Joan Cadevall, aleshores director de la institució. El darrer curs docent del Reial Col·legi Terrassenc va ser el 1900-1901. Al setembre del 1901, els escolapis començaven el seu primer curs en aquest edifici.

El jardí del Castell Cartoixa de Vallparadís

El Castell Cartoixa de Vallparadís, juntament amb el conjunt de les Esglésies de Sant Pere, són tal vegada els monuments més destacats de la Terrassa medieval, tots dos en els vessants del Torrent de Vallparadís⁶⁶. La inclusió del Castell Cartoixa en aquest repàs dels jardins històrics de Terrassa es deu al fet que a mitjan del segle XX, Joan Mirambell (pàgina següent) va dissenyar un jardí d'acompanyament al monument, malauradament avui desaparegut.

L'any 1944 aquest monument va ser declarat Monument Històric-Artístic i, actualment, forma part dels Béns Culturals d'Interès Nacional de Catalunya (BCIN). El 1949 es va crear el Patronat Pro Castell Cartoixa amb la finalitat de preservar i restaurar el castell per convertir-lo en Museu de Terrassa i disposar, així, d'un espai digne per exposar el llegat patrimonial i artístic de Terrassa. Representants dels àmbits més destacats de la ciutat van formar part d'aquest Patronat; entre ells Josep Rigol i Fornaguera, President de la Junta de Museus, que va encarregar el disseny del jardí al director de Jardins de Barcelona Joan Mirambell i Ferran.⁶⁷

Mirambell va projectar l'any 1956 un jardí que seria executat pel jardiner Argemí, en un estil definit com paisatgista. S'ha localitzat un plànol del jardí del Castell Cartoixa que s'atribueix a Mirambell, si bé no es pot assegurar amb certesa ja que no està signat⁶⁸. La llegenda del plànol conté una llista d'arbres, tots ells espècies habituals en els treballs de

Castell Cartoixa de Vallparadís. Arxiu Municipal de Terrassa. Autor: Desconegut. Reg. 13591.

Mirambell i la jardineria de l'època: llores (*Laurus nobilis*), oliveres (*Olea europaea*), lledoners (*Celtis australis*), xiprers en forma piramidal, salzes (*Salix babylonica*) i falsos pebrers (*Schinus molle*). Les fotografies mostren una part del jardí ja acabada, amb un petit estany en primer terme, una imatge acolorida del monument amb el jardí circumdant i, probablement, un moment de la inauguració del jardí. Cap d'aquestes fotografies està datada. Des del 1959 l'edifici acull el Museu de Terrassa. El jardí va desaparèixer en posteriors remodelacions.

Dalt: Fotografia colorejada. Arxiu Municipal de Terrassa. Autor: A. Zerkowitz. Col·lecció: A. Zerkowitz. Reg. 50380.

Baix: Visita de personalitats al Castell Cartoixa de Vallparadís. 1958-1962. Arxiu Municipal de Terrassa. Autor: Desconegut. Reg. 32321.

El jardí de l'Escola Industrial

L'any 1901 es va crear l'Escola Industrial, l'única autoritzada en l'àmbit català i estatal per donar el títol d'enginyer en l'especialitat tèxtil⁶⁹. Terrassa, juntament amb Sabadell, era, en el segle que començava, capdavantera de les indústries del teixit i la creació d'una escola destinada a l'ensenyament de la professió era una prova més de la força i l'empenta de la societat terrassenca.

Tanmateix, l'origen d'aquesta escola va lligada a l'Escola de Bells Oficis que va crear el Dr. Joan Cadevall l'any 1888 i que va tenir com a primera seu el Col·legi Terrassenc. Cadevall va ser el primer director de l'Escola Industrial gràcies a l'impuls de l'Ajuntament de Terrassa, que va convertir l'Escola Municipal d'Arts i Oficis en l'Escola Elemental d'Indústries⁷⁰. El primer curs es va impartir l'any 1902, en un edifici ubicat al carrer Topete. L'any 1904 l'Escola Industrial es va traslladar a la seva actual ubicació, un edifici nou construït per Lluís Muncunill. Va pronunciar el discurs inaugural l'aleshores director Bartomeu Amat Brugada, que va ser-ho fins el 1908.

Dalt: Palau d'Indústries. 1901. Autor: Desconegut.

Baix: Inauguració de l'escultura *Bust de Bartomeu Amat* de Josep Llimona. 1913. Arxiu Tobella. Autor: Josep García Argilaga. Ref. 2274.

La imatge superior d'aquesta pàgina, sense datar i d'autor desconegut, correspon, sens dubte, als primers moments del funcionament de l'Escola i mostra un jardí incipient, construït amb una clara voluntat de vestíbul a l'aire lliure de l'edifici, probablement sense cap altra intenció que la de fer d'ornament i vestíbul de l'edifici de Muncunill.

L'any 1913 el jardí es va enriquir amb el bust dedicat a Bartomeu Amat. De l'estima que els terrassencs tenien per l'art i per Bartomeu Amat, ens ha quedat aquesta bella descripció de Joan Llongueras⁷¹:

“Jo ja'm [sic] sembla veure'l [sic] fet i colocat, el blanc, el sever, el clàssic pedestal ab la testa gloriosa, allà al mateix davant de la porta de l'Escola d'Indústries. El voltaran un petit parterre en el qual s'hi haurien de plantar flors – si poguessin ser lliris aquestes flors! – i en el pedestal s'hi llegirà una senzilla i expressiva inscripció que traspasarà el nom veneral a la espectació constant de les vinentes [sic] generacions. [...]”

El 1943 l'edifici va passar a mans de

l'Estat i el 1972 formava part de la Universitat Politècnica de Barcelona. El 2010 es va convertir en l'Escola d'Enginyeria de Terrassa.

El plantejament
de la gestió del parc de
Sant Jordi a inicis
del segle XXI

Epíleg

Natividad Pajares

Cap de la Secció de Parcs i Jardins de l'ajuntament de Terrassa

Amb les pàgines que es presenten a continuació , no es pretén definir la gestió que s'ha de dur a terme en un parc concret de la ciutat; es tracta de fer un seguit de reflexions en relació amb el plantejament de la seva gestió futura, havent realitzat l'estudi que les precedeix. Ens introduïrem en el concepte *gestió* tenint en compte la consideració de jardí de Nicolau Maria Rubió i Tudurí –apuntada a la presentació d'aquest llibre per en Josep Maria Vives– com a obra d'art construïda amb éssers vius. Una obra d'art en què el jardiner és el garant de la seva supervivència i bellesa.

Existeix, per tant, una voluntat creadora en aquesta concepció de jardí, però és una voluntat que s'ha de mantenir al llarg del temps per poder garantir la seva existència, que s'ha de concretar dia a dia i al llarg dels anys. És a dir, el jardí deixa de ser una idea i es materialitza el dia que es construeix sobre el terreny. A partir d'aquest moment, inicia una evolució determinada, fonamentalment per l'evolució dels éssers vius amb els quals ha estat construït. Un jardí de nova plantació que es trobi en una fase juvenil, tindrà uns requeriments i una imatge diferents als d'un jardí que ja hagi arribat a la fase adulta o de maduresa (fase a partir de la qual s'anirà acostant a la seva decrepitud) . La *gestió* fa un plantejament del jardí partint d' aquesta dimensió temporal (que s'amplia i va més enllà de la simple estacionalitat anual i els canvis que comporta) i les seves intervencions hauran de respondre a la voluntat de garantir la supervivència del jardí.

Posem un exemple: inicialment es construeix un “mur de topiària” mitjançant la plantació d'una alineació arbustiva reforçada per una tanca i una estructura sobre la qual hi creixen uns rosers trepadors . A la fase juvenil del jardí aquest plantejament funciona i s'aconsegueix un efectiu joc de fons que emmarca parterres. No obstant, depenent de l'espècie d'arbres escollida, més tard o més d'hora (entrada en la maduresa), el seu desenvolupament desvirtuarà aquest joc pretès, posant, a més a més, en risc el creixement de l'altra vegetació, que en una exposició assolellada creixeria vigorosa però, en canvi, en una exposició d'ombra presentaria dificultats.

Què hem de fer, llavors?

Aquestes decisions de gestió fan que el jardí (el parc) no sigui una obra definitiva, sinó que es tracti d'una obra que es va desenvolupant dia a dia, al llarg dels anys. Com nosaltres mateixos, com qualsevol ésser viu o com qualsevol sistema conformat per éssers vius.

Un cop ja hem considerat el jardí amb aquest caràcter d'obra en construcció permanent, atenent a la naturalesa d'éssers vius dels seus components fonamentals, per continuar avançant ens fixarem, llavors, en si existeix una altre component determinant en del seu desenvolupament.

Per això farem servir la definició de jardí aportada per Camen Añón: “El jardí serà el reflex de la societat que l’ha creat en un moment determinat de la història, i respondrà als corrents filosòfics, literaris, , pictòrics i sociològics que el van conformant. El jardí, el parc, és la primera i més definida forma d’aquest paisatge cultural creat per la mà de l’home. Imatge mística d’aquest paradís terrenal comú a totes les grans civilitzacions i religions com a lloc idealitzat on l’home bolca totes les seves esperances i els seus anhels”.⁷²

Es concep, doncs, el jardí com a reflex de la societat que l’ha creat, però al mateix temps com a reflex dels corrents que el van conformant, en darrer terme, com un paisatge cultural. Aquest fet el considerem un retorn al concepte de jardí com a obra no definitiva, sinó en evolució constant. És llavors quan s’han de recopilar totes les dades possibles d’aquesta evolució i sotmetre-les a una anàlisi estilística per poder-les avaluar . Per entendre’ns, les qüestions que ens preocupen són del tipus: ¿què és més important, la pervivència d’un determinat traçat neoclàssic, la irrupció d’un traçat romàntic en el punt de partida d’un canvi de propietat essencial que el defineix com a espai públic, les demandes actuals d’aquest nou propietari...? ¿O potser és tot plegat i el que haurem de plantejar-nos són les solucions i les conseqüències inherents a aquesta determinació/voluntat?

Aquest treball ha significat l’aportació d’interessantíssimes dades històriques, pel que fa al desenvolupament del jardí de la Masia Freixa al llarg del temps i fins una mica més enllà de la seva conversió en parc públic a finals del anys cinquanta.

No obstant (i tenint presents aquestes qüestions), abans dels inicis del treball que ha motivat aquest llibre, es van reunir a Terrassa diversos especialistes en jardins històrics per debatre la necessitat d’escometre l’estudi històric que es recull en aquest llibre. En aquesta reunió a part dels redactors hi van assistir dos professors de l’Escola d’Agricultura de Barcelona (en concret de l’especialitat de Jardineria i paisatgisme) i tres enginyers relacionats directament amb el món de la jardineria pública, ja sigui de la pròpia administració local o bé del món de la jardineria privada.

La conclusió d’aquest grup de treball va ser la necessitat de preservar al màxim possible la traça dels actuals jardins de la Masia Freixa, entenent que el valor d’aquests jardins és el resultat de les

transformacions que han sofert al llarg del temps. No es tracta, doncs, que els jardins tinguin un caràcter històric puntual, sinó que tenen un valor històric perquè representen una evolució en el temps (no hi ha cap pas definitiu en el seu desenvolupament).

És a dir, en la seva totalitat no es podia classificar com un jardí històric per conservar dintre d'uns paràmetres historicistes fixes i corresponents a un moment concret de la seva evolució. Tot al contrari: aquest espai reunia un conjunt de visions sobre la idea de jardí en diferents èpoques històriques (la imatge mística a la qual es referia Carmen Añón en la seva definició de jardí) que ens podia ajudar a entendre el seu moment de construcció i la seva relació amb la ciutat.

Efectivament, Manel Ribas i Piera⁷³ ja ens va assenyalar: “Diguem-ho aviat. Catalunya no és un país de grans jardins perquè Catalunya és n país que viu des del Renaixement mancat d'Estat propi,[...] La Modernitat, és a dir, els nous temps que comencen amb el Romanticisme i la Revolució Francesa, cagpira el panorama dels jardins catalans, no solament amb la irrupció tardana d'algunes *cases de senyors* (el Laberint d'Horta, per exemple) sinó també amb l'assumpció per part dels municipis de la incipient “ideologia verda”. I en relació amb la seva tria de jardins i parcs catalans del segle XX, com a representació dels jardins de Catalunya recollida al llibre en què els estudiava, apuntava: “Creiem fermament que tots aquests exemples, ni en llur traçat ni en llur plantació no han donat un exemple genuí de jardí de Catalunya, si és que això era possible. Moguts per un afany d'imitació, i ens dol de dir-ho, els autors no ens proposen innovacions ni característiques pròpies [...]

Només els *jardins de firma*, signats Gaudí, Forestier o Rubió... representen una peculiar manera de fer .” Hem de dir, llavors, i des d'aquesta vessant, que estem davant d'un exemple d'evolució històrica que forma part del nostre patrimoni cultural, resultat d'un conjunt de solapaments històrics que es desenvolupen en l'evolució del jardí i que formen part de la memòria d'aquest espai i de la mateixa ciutat on es desenvolupa. I, per tant, és en aquest sentit que podem arribar a proposar-nos la seva catalogació com a bé d'interès cultural.

Al segle XXI, els jardins de la Masia Freixa, formen part a través del plantejament vigent del sistema d'espais lliures de la ciutat, en la categoria de parc urbà.

Els jardins de la Masia Freixa són, també, avui en dia hereus d'un moment històric en el qual la història de l'art dels jardins i l'evolució dels espais oberts a la ciutat convergeixen, donant pas a l'aparició del parc públic.

Com diu Cristina Castel-Branco, es tracta, en qualsevol dels casos, de crear un ecosistema de substitució utilitzant elements naturals per crear un espai exterior, però amb una diferència substancial de l'ús que se'n fa: un ús restringit enfront d'un ús perllongat que exigeix nivells de manteniment diferents, participació pública i adaptació a usos múltiples.

En el seu inici, el jardí públic manté la mateixa mecànica de disseny i de construcció que el jardí privat perquè ambdós manipulen els mateixos elements amb un mateix objectiu: l'obtenció de confort i de qualitat estètica. No obstant, el principal problema d'un canvi de titularitat privada a titularitat pública és la capacitat de l'espai per poder suportar una càrrega d'ús més intens i més plural. Apareixen problemes com la densitat d'usuaris, el període de recuperació d'impactes per evitar situacions de ruptura (compactació del sòl, vandalisme, destrucció de la vegetació, ...). En definitiva: hem après que la creació i la gestió del jardí privat no es correspon exactament amb la del jardí públic⁷⁴.

Les transformacions del jardí han afectat tant les seves estructures bàsiques inicials (camins, bassa, parterres, escultures, ...) com la vegetació, de la qual molt poca és l'original. A més, l'extensió que tenien les hortes originals i el torrent del costat del carrer Faraday va permetre, des de 1959, doblar la superfície amb elements sobreposats (Casal d'avis, amfiteatre, àrea de pícnic, zones de jocs infantils...) Tot això no suposa una pèrdua de valor del Jardí de la Masia Freixa, prou defensat i estudiat al llarg dels capítols anteriors, però sí que condiciona el seu manteniment i la seva gestió futura i ens pot fer reflexionar sobre la necessitat de tenir-los en compte abans d'emprendre noves transformacions futures.

Aquesta interpretació del valor del jardí no impedeix, com hem mencionat anteriorment, que els jardins de la Masia Freixa no puguin gaudir de figures de protecció urbanística o que, fins i tot, assoleixi algun dia la categoria de bé d'interès cultural.

Així doncs, estem davant d'un gran jardí que cal preservar per la memòria col·lectiva dels terrassencs i que ens ajuda a interpretar un període concret de la història de la nostra ciutat. Calia documentar tot això i creiem que, amb aquest llibre, s'ha acomplert sobradament aquesta tasca. Ara, però, cal anar més enllà i definir d'una forma clara quin ha de ser el seu futur per garantir que, en essència, els nostres hereus puguin gaudir i entendre aquest espai dins del context urbà de la ciutat de Terrassa.

Propostes de gestió futures

Els jardins de la Masia Freixa que formarien part del que ara coneixem com a Parc de Sant Jordi, han estat més temps al servei dels ciutadans de Terrassa que al servei de la família originalment propietària, com a jardins privats. Les transformacions successives, tant del traçat com de la vegetació que el conformen, però molt especialment dels usos que se'n fa a l'actualitat, no sembla que ens puguin legitimar per tornar enrere o plantejar-ne una transformació historicista.

Sembla lògic que la situació del propi parc, al bell mig d'una ciutat consolidada on es fa difícil trobar un espai que pugui fer-li de substitut, fa que els plantejaments de manteniment i de gestió futura siguin diferents als que hi hauria d'haver en un jardí de caràcter històric i en una ciutat menys densament

poblada. Cal, doncs, preservar l'essència del jardí, però sense oblidar les funcions de parc urbà que ha exercit des de 1959.

Caldrà escometre, un cop acabat el treball de recerca que es presenta en aquest llibre, la redacció d'un Pla de Gestió, que hauria d'incloure, a part dels autors d'aquest llibre, els agents socials que usen el parc de forma habitual i, per descomptat, els Serveis municipals que el gestionen. En essència es proposa que, en cas d'iniciar obres de certa envergadura, en la seva part més històrica, s'intentin utilitzar materials i vegetació tan semblants als que hi havia originalment com sigui possible (o, en tot cas, als que suposadament s'empraven a principis del segle XX als jardins que hi havia a Catalunya).

Sense ser una relació exhaustiva, tasca que faran els redactors del Pla de Gestió, tot seguit s'enumeren alguns exemples respecte el manteniment del jardí:

Manteniment dels traçats

Caldrà garantir, al llarg dels anys, que el traçat actual dels camins no es modifiqui essencialment, si no és per garantir la lliure circulació de les persones. Estem d'acord en què el traçat actual i les funcions del jardí tenen poc a veure amb l'original, però estaria bé preservar la seva essència, molt especialment a la zona més propera a la Masia Freixa.

Els materials que s'emprin no haurien de diferir dels suposadament originals, però és cert que l'ús actual del parc, com a jardí públic, ha de permetre la circulació de les persones i, molt especialment, de les persones amb mobilitat reduïda.

Tots els parterres del parc han sofert, al llarg dels anys, la transformació dels elements que els delimiten: en alguns casos s'ha substituït el maó de fàbrica manual pel bordó de formigó, en d'altres s'han encofrat petits murs de contenció, etc.

És obvi que, per la seva funció actual, no seria raonable tornar a regar el parc mitjançant canaletes que inundin cada parterre, però seria desitjable que hi hagués alguna referència d'aquesta tècnica ancestral de reg, pel tot el que va suposar al llarg de la història de la jardineria i l'agricultura així com també per la sensibilització respecte al gran estalvi en consum d'aigua que suposen els nous sistemes de reg actuals.

Manteniment de la vegetació

En cas de noves plantacions o grans reposicions de plantes, es proposa tornar a les varietats originals de plantes i arbres i, en cas que no sigui possible perquè aquests elements estan sotmesos a plagues que abans no existien o que tenien menys repercussió que en l'actualitat, caldrà cercar elements de la mateixa família botànica.

Respecte l'arbrat a part de retornar a les varietats originals, caldrà un programa de gestió acurat per

garantir, d'una banda, que acompleixin la seva funció ornamental i, de l'altra, la seguretat dels usuaris del parc. Seria desitjable la replantació dels cedres, castanyers, eucaliptus i estercúlies originals, i la recuperació de l'alineació de xiprers del camí est-oest mitjançant la topiària. Mereixen una referència a part les palmeres, que han desaparegut en la seva totalitat i caldrà esperar per conèixer quines són resistents a la plaga del morrut de la palmera per a decidir si es replanten, amb quina varietat, si es canvia la família de palmera o si, finalment, no es poden replantar.

Manteniment dels elements ornamentals

Tal i com es recull al llarg del llibre gairebé tots els elements ornamentals, o bé han estat modificats (la bassa de reg s'ha transformat en llac; la pista de tennis en un parterre de flors; els horts en jardins i en una zona infantil; el torrent i el bosc de pins pràcticament han desaparegut ocupant l'espai de l'esplanada del costat de la Guingueta Restaurant...) o bé han desaparegut (el tancament de la finca, escultures, testos...). En aquest cas, el Pla de Gestió hi podrà fer poca cosa , però podrà proposar criteris que permetin entendre, si més no, l'essència del jardí inicial.

Notes

86 . El jardí de la Masia Freixa

1
Notes sobre l'Art del jardí. Pàgina Artística de la Veu de Catalunya. Núm. 323. 21 de Febrer de 1916

2
Nicolau M. Rubió i Tudurí (1831-1981). El Jardí Obra d'Art. Fundació Caixa de Pensions

3
Gran enciclopèdia catalana (s.v. Forestier). 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987.

4
El gremi d'Artistes de Terrassa. Recollint la voluntat de Joaquim Vancells de crear a Terrassa una entitat que acollís tots els artistes de la ciutat, el 9 d'octubre de 1914 es reuneix per primer cop la nova generació d'artistes que organitzarà el Gremi d'Artistes de Terrassa, i nomenaran Joaquim Vancells President Honorari. Els artistes que en formaran part seran els que plasmaran en les seves obres les noves idees de modernitat així com la seva predisposició per rehabilitar els oficis de l'Art.

5
"La Jardineria Moderna". Pàgina Artística de la *Veu de Catalunya*. Núm. 305. 18 d'Octubre de 1915

6
Pàtria. Any I Núm. 3. "Questions urbanes. Projectes d'urbanització de la plasa de Mossen Verdaguer". 16 de Juliol de 1914. *Pàg. 4 i 5*

7
Joan Llongueras narra la història d'un jove que ha decidit ser artista en una crònica titulada *Aquell jardí tot ple de flors!*, coincidint amb un dels primers quadres de Rafael Benet, *Un jardí tot ple de flors*, que potser és l'explicació de la decisió de Benet de dedicar-se a l'art a les *Ínfimes Cròniques d'alta Civilitat*. Glossa CXV. *Pàg. 321*

8
Josep Freixa, amateur. Rafael Benet. El Dia. 9 de Maig de 1925

9
A les Galeries Laietanes. *Tres Artistes Terrassencs*. Pàgina Artística de *La Veu*. Núm 332. 24 d'Abril de 1916.

10
La Veu de Catalunya. La Vida Cultural. "Artur Rigol" per Rafael Benet. Dissabte, 22 de desembre de 1934. *Pàg. 6*

11
La Pàgina Artística de *La Veu de Catalunya*, l'octubre del 2015, el presenta com un dels artistes que impulsà la renaixen-

ça de l'Art del Jardí, al costat dels arquitectes Francesc de Paula Nebot i Josep Maria Goday. Es desenvoluparà professionalment a l'Escola Superior de Bells Oficis en els estudis de l'Art del Jardí, que proporcionaran els futurs Directors de Jardins a Catalunya i, alhora, inspirarà els projectes paisatgístics i jardiners de l'Exposició Internacional del 1929.

12
Freixa, Mireia; Freixa, Miquel; Barbany, Jordi "La Venus Itàlica de Canova y San Jorge de Donatello, contrapuntos clásicos junto a un edificio gaudiniano" dins *Copia e invención. Modelos, réplicas, series y citas en la escultura europea*. Valladolid, Museu Nacional de escultura, 2013, pp. 445-456

13
Folch i Torres, Joaquim: *Pàgina Artística, La Veu de Catalunya*, 18 d'octubre de 1915, pàg. 305

14
Ragón, Baltasar: *Els carrers de Terrassa, l'any 1900*. Impremta Joan Morral. Terrassa

15
La finca era la unificació de dues propietats, els Horts de la Riera i les Planes de Vallhonrat, i limitava a l'est amb la porta principal del carrer Galileu, al nord fins

la meitat del solar que toca al carrer Pare Llaurador, al sud fins al carrer del Dr. Ullés i a l'oest fins la riera, que en aquell moment era paral·lela a l'actual carrer de Josep Trueta.

16
Freixa i Serra, Miquel i Mireia. *El senyor de la Masia Freixa*, Àmfora. Terrassa 2013

17
Lacueva José Luis: *La topografía médica terrassenca del Dr. Pau Aymerich i Gila-bertó: entre miasmes i microbis a la fi del segle XIX*: Terme (Terrassa) núm. 11 1996, pag 46-59

18
Ens referim a Joan Duch, Joan Oller i Josep Boix. *Veure bibliografia*.

19
Biografia de Baltasar Ragón de les col·leccions especials de la Biblioteca Central de Terrassa (BCT) publicat a la pàgina web de l'Ajuntament de Terrassa.

20
Francesc Alegre i Mercedes Sagrera posseïen, entre Ullastrell i Castellbisbal, una finca agrícola dedicada a la vinya. Ragón, Baltasar: *Industriales Tarrasenses*. Document mecanografiat, Biblioteca Municipal Soler i Palet. R 25974I.

21
Baltasar Ragón. *Los jardines tarrasenses*. Document inèdit mecanoscrit i amb anotacions. Biblioteca Central de Terrassa (BCT).

22
Cabana, Francesc: *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya*. Diputació de Barcelona. 1991. Pag 63.

23
Baltasar Ragón. *Los jardines tarrasenses* Document inèdit mecanoscrit i amb anotacions (BCT).

24
Marinel·lo, Manuel: *Tarrasa*. Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona. Vol 31. Barcelona, Gener-Juny 1934.

25
Idem, pàg 44 i 45

26
Ragón, Baltasar. *Terrassa en el segle XIX*. Ed. Joan Morral. Terrassa 195? Pàg. 34

27
En el dibuix de Mateu Avellaneda, sense data, hi consta el següent peu: "Tarrasa, a mediados del siglo XIX. Jardín de la seño-

rial cada Vinyals de la calle Mayor con sus surtidores y esbelta glorieta pajarera".

28
Baltasar Ragón. *Los jardines tarrasenses* Document inèdit mecanoscrit i amb anotacions. Biblioteca Central de Terrassa (BCT).

29
Es refereix al segle XIX.

30
Podeu llegir la crònica de l'enderroc de la casa Vinyals a Ragón, Baltasar: *Els carrers de Terrassa de l'any 1900*. Impremta Joan Morral. Terrassa, pag 71.

31
Entenem que aquesta compra es va fer després de la desamortització de Mendizábal i la posterior destrucció de 1873.

32
Hi ha una contradicció de dates i dels elements del conjunt escultòric descrits pel propi Ragón en els seus escrits. En la seva obra *Els carrers de Terrassa*, l'any 1900 diu textualment: "el lloc de la Casa Alegre era el Mas Oller, que en Segret va comprar el dia 30 de juliol de l'any 1819 i després ho va vendre a l'arquitecte Faura qui és el que va construir l'edifici actual que és un encert d'arquitectura. Fou construïda l'any 1863 i en el jardí

s'hi guarden dos fragments sobreposats d'uns capitells del desaparegut claustre de Sant Pere de les Puelles de Barcelona, obra del segle X”.

33

L'Estil de jardí romàntic neix a Anglaterra a finals del segle XVIII com una derivada de l'estil paisatgista anglès. Als jardins es construïen escenes amb restes arquitectòniques en ruïnes que tenien com a objectiu evidenciar el pas del temps i la seva immensitat en contraposició amb la curta vida de l'home.

34

La disposició de l'heura, envaint tot el conjunt, accentua la imatge decadent i augmenta la percepció del pas del temps.

35

Aquestes peces es troben documentades a elements singulars de Terrassa publicats a Arxiu a Fons de l' AMAT de l'Ajuntament de Terrassa, al web dels Monestirs de Catalunya i a la col·lecció d'art Romànic del MNAC. http://arxiumunicipal.terrasa.cat/afons.php?id_menu=73
<http://www.monestirs.cat/monst/bcn/bn02puel.htm>
<http://www.museunacional.cat/ca/colleccio/peces-del-claustre-de-sant-pere-de-les-puelles/anonim/113143-000>

36

Meca Acosta, Benet, Partida Amores, Natividad: *Casa Coll i Bacardí, Terrassa, investigación histórica de una casa modernista*. External Research Report. Pdf <http://upcommons.upc.edu/eprints/bitstream/2117/12176/1/CASA%20COLL%20I%20BACARD%C3%8D,%20TERRASSA.%20INVESTIGACI%C3%93N%20HIST%C3%93RICA%20DE%20UNA%20CASA%20MODERNISTA.pdf>

37

Ragón, Baltasar: *Els carrers de Terrassa*, l'any 1900. Impremta Joan Morral. Terrassa, pag 56.

38

Baltasar Ragón. *Los jardines tarra-senses*.
Document inèdit mecanoscrit i amb
anotacions. Biblioteca Central de Terras-
sa (BCT).

39

Idem.

40

Freixa i Serra, Mireia: El jardí del Pantà. *Revista Terme* núm. 16, 2001. Pag 159-178. L'autora reconstrueix la transformació urbana que va patir la zona com a conseqüència de la construcció de Vapor Aymerich, Amat i Jover i descriu amb gran detall com eren aquesta finca agrícola i els seus jardins. A la finca el

Pantà es va crear el 1885 la 1ª Estació Ampelogràfica d'Espanya, destinada a l'estudi, la descripció i la identificació dels ceps i dels seus fruits, motivada per la crisi originada per la plaga de la fil·loxera. L'estació va ser creada per Antoni Ubach i Joaquim Monset i el seu director va ser l'enginyer Agrònom Rafael Roig i Torres.

<http://joaquinverdager.blogspot.com.es/2013/02/la-filloxera-i-lestacio-ampe-lografica.html> i Ragon, Baltasar: Terrassencs del mil-vuit-cents. Joan Morral Imp. Terrassa. Pag 115.

41

Ragón, Baltasar: Terrassencs del mil-
luit-cents. Joan Morral Imp. Terrassa.
Pag 71.

42

Villoro, Joan : Guia dels Espais Verds de
Barcelona. Aproximació Històrica.
COAC. La Caixa. 1984. Pag 37

43

“Relación de lo ocurrido en la villa en los días 9, 10 y 11 de abril de 1828 con motivo del tránsito de SS.MM., por la misma, Fernando VII y Maria Josefa Amalia. Vd. e Hijo de D. Antonio Brusi”. Barcelona 1928. Localitzat a la Biblioteca Central de Terrassa i Arxiu Històric Comarcal de Terrassa.

44

Tapiolas, Judith, Peregrina, Neus, Terrassa 1877-1900. Arxiu Tobella. Terrassa 1996 . pag 116.

45

Gil i Farré, Núria. *El Cercle Egarenc*. La reforma de 1887. Terme núm. 15. Novembre 2000. Centre d'Estudis Històrics,, AHC

46

Reglamento General de la Sociedad de-nominada Circulo Egarenc, fundada en esta ciudad de Tarrasa. Terrassa: Establecimiento tipolitográfico. La Industrial, de Vicente Cusó, 1886.

47

<http://jardinsipatrimoni.wordpress.com/2012/04/30/ramon-oliva-i-bogunya/>.

48

Tapiolas, Judith - Peregrina, Neus, idem. pag 116.

49

Tapiolas, Judith- Peregrina, N, idem pag 141.

50

Ragón, Baltasar: *Industriales Tarrasenses*. Document mecanografiat, Biblioteca Municipal Soler i Palet. R 25974I.

51

Catàleg Eduard Blanxart. Disseny i decoració entre 1939 I 1983 editat per l'obra social Caixaterrassa. Capítol Disseny de jardins.

52

Per conèixer el funcionament d'una colònia industrial modelica vegeu Colomer, Pere: El model Fabra i Coats de colònia industrial: Borgonya i Barcelona (1895-1955).

<http://dl.dropboxusercontent.com/u/3766165/El%20model%20de%20Col%C3%B2nia%20de%20Fabra%20i%20Coats.pdf>

53

http://issuu.com/arxiusdeterrassa/docs/guia_de_fons_arxiu_terrassa_1/311.

54

Ragón, Baltasar: els carrers de Terrassa, l'any 1900. Impremta Joan Morral. Terrassa, pag 56.

55

Ragon, Baltasar: Terrassa en el segle XIX. Impremta Joan Morral. Terrassa Pag 130-131.

56

Responsable de la construcció dels jardins del Cercle Egarenc.

57

Ragon, Baltasar: Els carrers de Terrassa, l'any 1900. Impremta Joan Morral. Terrassa, pag 147.

58

http://www.cecot.org/firamodernista/firamodernista_web.pdf.

59

Ragon, Baltasar: Terrassa en el segle XIX. Impremta Joan Morral. Terrassa Pag 138.

60

Cabana, Francesc: Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya. Diputació de Barcelona. 1991. Pag 71.

61

DD.AA. *Una Escola Implicada amb la ciutat. Escola Pia de Terrassa 1864-2002*. Pàg 40. El mateix any se signava l'escriptura de fundació entre l'Escola Pia de Catalunya i l'Ajuntament de Terrassa que permetia l'establiment dels escolapis en l'antic convent dels franciscans al passeig avui CAP de Sant Llàtzer.

62

Francesc Daniel Molina i Casamajó. Gran Enciclopedia Catalana.

90 . El jardí de la Masia Freixa

63

Aumerich Gilabertó, P: *Lo passat, present i pervindre del REyal Colegi Terrasench y la influencia que'n la localitat ha exercit baix lo punt de vista de la ensenyança*. Certamen literari del Ateneo Tarrasench 1890. Vol 1-2 pag 168.

64

Ídem.

65

Marinel·lo, Manuel: Tarrasa. Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona. Vol 31. (Barcelona, Gener-Juny 1934) pàg. 50 i 51.

66

Text de la Memòria de restauració del Castell-Cartoixa per Jeroni Martorell al 1942 a carpeta Arxiu del Museu de Terrassa, carpeta Patronat Pro Castillo Cartuja de Vallparadís, actes i documents. Informe Castell Cartoixa de Vallparadís de Març de 1962 dipositat a AHCT
“Restauradas ya las iglesias, restaurado el castillo, bastará urbanizar el espacio libre situado entre unas y otras, estableciendo un camino, una vía que los enlace. Así serán puestos a la vez en valor y ordenados, los monumentos, las masas de vegetación, cultivo y arbolado, el campo verde, con caminos de acceso, alrededor del Castillo. El urbanismo mejorará las perspectivas, hará más grata la

visita de los importantes monumentos de Tarrassa mencionados”.

67

Arxiu del Museu de Terrassa, carpeta Patronat Pro Castillo Cartuja de Vallparadís, actes i documents. Informe Castell Cartoixa de Vallparadís de Març de 1962 localitzat a AHCT anotació de 25 d'abril de 1956 “El Sr. Rigol queda encargado de ver al Sr. Mirambell arquitecto de jardines residente en Barcelona a fin de pedirle un plano orientador de los jardines convenientes alrededor del castillo” Article “El Castillo-Cartuja de Vallparadis y su restauración” a Tarrasa Información. Año IV Núm. 746 Sábado, 29 de Septiembre de 1956, article “Arqueología y urbanismo en San Pedro y Vallparadís”. Año V Núm. 805 Sábado, 12 de Enero de 1957.

68

Plànol sense signar a carpeta Arxiu del Museu de Terrassa, carpeta Patronat Pro Castillo Cartuja de Vallparadís, actes i documents. Informe Castell Cartoixa de Vallparadís de Març de 1962 localitzat a AHCT.

69

Cabana, idem pag 55.

70

Ragon, Baltasar. Terrasencs del mil.vuit-cents Joan Morral Imp. 1933 pag 56.

71

Infimes Cròniques d'Alta Civilitat.1911.

72

Añón, C. *El espíritu del jardín: algunas miradas práctico-poéticas*, Curs UB, Barcelona, juliol 2013.

73

Ribas i Piera, M, *Jardins de Catalunya*, Edicions 62, 3a edició juliol de 2002, Barcelona, pàg 27 i 32.

74

Castel-Branco, Cristina, *Del jardín privado al parque urbano, reinterpretación de soluciones*, en AAVV, Seminario Internacional sobre la huerta de Valencia, Ajuntament de Valencia, 1994, pp. 141-147. Sobre l'obertura definitiva del jardí a l'adquirir la seva vessant pública vegeu: Pàez de la Cadena, F, *Historia del concepto de zona verde urbana, en Naturaleza urbanizada*. Estudios sobre el verde en la ciudad, Salvo, A.E, García-Verdugo, J.C, eds. Universidad de Málaga, Debates Málaga, 1994.

Bibliografia

92 . El jardí de la Masia Freixa

«A les Galeries Laietanes. Tres Artistes Terrassencs». *La Veu de Catalunya: Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 332 (24 abril 1916)

«Arqueología y urbanismo en San Pedro y Vallparadís». *Tarrasa Informació* [Terrassa]. Año V, núm. 305 (12 gener 1957)

Barbany, Jordi; Coronas, Irene. *Estudi i proposta de restauració dels jardins de la Masia Freixa de Terrassa. Treball de final de carrera en hortofruticultura i jardineria*. Barcelona: Escola superior d'Agricultura de Barcelona, 2000.

Benet, Rafael. «Artur Rigol per Rafael Benet». *La Veu de Catalunya. La Vida Cultural* [Barcelona], (22 desembre 1934)

Benet, Rafael. «Josep Freixa, amateur». *El Dia* [Terrassa], 9 maig 1925

Benet, Rafael. «L'art en la vida i en les coses de l'home». *La Veu de Catalunya: Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 277 (05 abril 1915)

Benet, Rafael. «L'art en la vida i en les coses de l'home». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 278 (12 abril 1915)

Benet, Rafael. «L'art en la vida i en les coses de l'home». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 280 (26 abril 1915)

Benet, Rafael. «L'art en la vida i en les coses de l'home». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 281 (03 maig 1915)

Blanxart, Eduard. *Una vida dedicada a l'art: disseny i decoració entre 1939 i 1983*. Terrassa: Fundació Cultural Caixa de Terrassa, 2007.

Boix, Josep. «Dos necesarias arterias». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año III, núm. 450 (24 maig 1955)

Boix, Josep. «El Parque Güell». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año I, núm. 84 (2 juny 1953)

Boix, Josep. «Entorno a la Masia Freixa». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año III, núm. 444 (22 març 1955)

Boix, Josep. «Jardines particulares». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año I. núm. 76 (19 maig de 1953)

Boix, Josep. «La Casa Alegre de Sagrera». *Revista CLAXON* [Terrassa], any II, núm. 99 II època. Setmana del 17 al 23 de Novembre de 1986

Boix, Josep. «La Casa-Museu Alegre de Sagrera». *Diari de Terrassa* [Terrassa] (12 abril 1996)

Boix, Josep. «La Casa-Museu Alegre de Sagrera». *Revista CLAXON* [Terrassa], núm. 39 (Setmana del 12 al 18 d'agost de 1985)

Boix, Josep. «La Masia Freixa». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año IV, núm. 784 (4 desembre 1956)

Boix, Josep. «La Masia Freixa». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año VII, núm. 1959 (4 juliol 1956)

Boix, Josep. «La Masia Freixa y el parque». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año I, núm. 127 (25 agost 1953)

Boix, Josep. «Los eucaliptos». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año III, núm. 531 (30 agost 1955)

Boix, Josep. «Masia Freixa». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año I, Núm. 80 (26 maig 1953)

Boix, Josep. «Tendremos un Parque». *Tarrasa Informació* [Terrassa], año IV, núm. 771 (17 novembre 1956)

Cadevall Vigués, Jordi. «Pobres jardins nostres». Terrassa: *Arxiu CET*. 4a època. Núm. 10. (Gener-Març 1977) p. 318 - p. 319

Comes, Rafel, Fernández, Ana, Saludes, Montse. *Terrassa: Territori Postal. Les targetes postals terrassenques (1900-1920)*. Terrassa: Ajuntament, 2009 (Col·lecció Joan Arnella, núm. 4)

«Crònica. L'Art dels Jardins a Barcelona ». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 221 (12 març 1914)

«Crònica. L'Escola dels Bells Oficis». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de Veu* [Barcelona], núm. 227 (23 abril 1914)

«Crònica». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 291 (12 juliol 1915)

«Crònica». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 365 (11 desembre 1916)

D'Ors, Eugeni. «La Jardineria Moderna». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 305 (18 octubre 1915)

Duch, Joan. *El Tiempo y mi calle (1895-1936)*. Terrassa: Ed. Editograf Pina, 1962

“El Castillo-Cartuja de Vallparadis y su restauración”. *Tarrassa Información* [Terrassa], año IV, núm. 746 (29 setembre 1956)

“Exposició Independent d'Art Local”. *La Sembra* [Terrassa] (18 juliol 1907)

“Exposicions”. *Vell i Nou* [Barcelona], any II, núm. 23 (15 abril 1916)

Folch i Torres, Joaquim. «Els Jardins». *Vell i Nou* [Barcelona], any I, núm. 3 (15 juny 1915)

Folch i Torres, Joaquim. «L'Art del Jardí». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 275 (22 març 1915)

Folch i Torres, Joaquim. «Les terres cuites den Violet al Faianç». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 221 (12 març 1914)

Folch i Torres, Joaquim. «Jardinets de Masia». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 265 (11 gener 1915)

«Forestier». *Gran Enciclopèdia Catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987.

“Fragments del projecte per la creació de L'Escola”. *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 298 (30 agost 1915)

Freixa, Mireia. «El jardí del Pantà». Terrassa: Terme 16. CEHT-AHCT, 2001 p. 159-p.168

Freixa, Miquel; Freixa, Mireia. *El senyor de la Masia Freixa. Context cultural, social i polític d'un industrial català (1862-1925)*. Terrassa: Ed. Fundació Torre del Palau, 2013

Freixa, Mireia. *Modernisme i noucentisme a Terrassa*. Terrassa: Xarxa de Biblioteques Soler i Palet, 1984. (Divulgació: 23)

Freixas, Josep. *Músics terrassencs o vinculats a Terrassa, nascuts abans dek segle XX. 112 fitxes biogràfiques. Escola*

Municipal de Música de Terrassa. Terrassa: Arxiu Tobella, 1980. (Quadern núm. 2)

Garreta i Bochaca, Jordi. *Gran Casino. 80 anys d'imatges*. Grup Simó & Prado. Terrassa, 2000

Gil i Farré, Núria. «El Cercle Egarenc. La reforma del 1887». Terrassa: Terme 15. CEHT-AHCT, 2000 p. 62- p.65

“Gremi d'Artistes de Terrassa”, *Crònica, La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 291 (12 juliol 1915)

“Jardins Públics”. *Butlletí Cambra Oficial de la Propietat Urbana*. Terrassa. Segon Trimestre, núm. 14, 1936 p. 22- p.23

Jori, Romà. «Exposició. La Ciutat-Jardí». *Vell i Nou* [Barcelona], any II, núm. 29 (15 juliol 1916)

Larroya, Jaume. *La quadra de Vallparadís i el seu entorn*. Terrassa: Ed. Jaume Larroya, 1995

«L'Escola dels Bells Oficis». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 297 (23 agost 1915)

«Les Exposicions». *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 330 (10 abril 1916)

Llongueras, Joan. *Ínfimes cròniques d'alta civilitat*. Terrassa: J. Horta Impressor, 1911

Marcet Gibert, Xavier. *Història Industrial de Terrassa*. Diari de Terrassa. Lunwerg Editores, 1998

“Notes sobre l'Art del jardí”. *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística de la Veu* [Barcelona], núm. 323 (21 febrer 1916)

«Notes soltes». *La Sembra* [Terrassa] (31 juliol 1915)

«Notícies». *Vell i Nou* [Barcelona], any II, núm. 36 (01 novembre 1916)

Nicolau M. Rubió i Tudurí (1831-1981). *El Jardí Obra d'Art*. Fundació Caixa de Pensions, 1985

Oller, Joan Manel. «Los jardines históricos del centro de Terrassa. Un paseo por las antiguas zonas verdes de principios de siglo». *Diario de Tarrasa*. [Terrassa] Núm. 2694 Secció: Nuestra Ciudad (27 octubre 1990) p.3 – p.4

Palomares, Miguel. «Salvador Vinyals i Galí» *Galeria de Tarrasenses ilustres*. [Terrassa] Cámara Oficial de Comercio e Industria de Tarrasa, 1962 p. 39 - p.43

«Patronat Pro Castell Cartoixa de Vallparadís (constitució, reglament, reunions i actes, diversos)». Caixa Servei de Cultura, núm. 131.5338. Terrassa: *Arxiu Històric Comarcal Terrassa*.

Peran, Martí; Suárez, Alicia; Vidal, Mercè [et al.]. *El Noucentisme. Un projecte de modernitat*. Catàleg de l'exposició. Co-edició Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. Enciclopèdia Catalana, SA. Barcelona, 1994

Peran, Martí; Suárez, Alicia; Vidal, Mercè [et al.]. *Noucentisme i Ciutat*. Co-edició: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. Electra. Barcelona, 1994

Pi de la Serra, Paulina. *L'Ambient cultural a Terrassa. 1877-1977*. Terrassa: Caixa d'Estalvis de Terrassa, 1979

Plans, Lourdes. *L'Abans de Terrassa*. Recull Gràfic 1865-1965. Col·lecció Vallès Occidental. Efadós Editorial

“Qüestions Urbanes. Projectes d'Urbanització de la plassa de Mossen Verdaguer”. *Pàtria* [Terrassa] (16 Juliol 1917)

Ragón, Baltasar (R. de la Galera). *Coses de Terrassa Viscudes*. Terrassa: Imp. Joan Morral, [1929?]

Ragón, Baltasar (R. de la Galera). *El arte y los artistas en Tarrassa*. Terrassa: Imp. Joan Morral, [s.a.]

- Ragón, Baltasar. «El Col·legi Terrassenc». *Recull de premsa*. Vol. 4. (1 setembre 1864) Fons BCT
- Ragón, Baltasar. «El Teatre Recreu». *Recull de premsa*. Vol. 4. (18 setembre 1892). Fons BCT
- Ragón i Petit, Baltasar. «El Vapor Niquet». *Revista SAPHIL* [Terrassa], núm. 4, abril, 1956, p. 10-11
- Ragón, Baltasar. «El Vapor Niquet». *Recull de premsa*. Vol. 4. (16 octubre 1892). Fons BCT
- Ragón, Baltasar (R. de la Galera). *Els carrers de Terrassa, l'any 1900*. Terrassa: Imp. Joan Morral, [195?]
- Ragón, Baltasar. «La Casa Vinyals». *L'Abella d'Or a Terrassa*, 1927, p. 13-14
- Ragón, Baltasar. «*Los jardines tarrassenses*». Document mecanografiat no editat i sense datar. BCT
- Ragón, Baltasar (R. de la Galera). *Una cosa cada dia*. Terrassa: Imp. Joan Morral, [s.a.]
- Solé i Sanabra, Miquel. *Història Industrial de Terrassa II*. Diari de Terrassa. Lunwerg Editores, 2000
- Spes. «Cròniques i Comentaris». *La Sembra* [Terrassa] (4 setembre 1915)
- Suàrez Serrano, Alicia. «L'etapa terrassenca de Rafael Benet». *Ciutat* Revista d'Amics de les Arts i Joventuts Musicals [Terrassa], núm. 2 Primavera-Estiu, 1993
- Suàrez, Alicia. *Pintura i Crítica: un estudi sobre Rafael Benet*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història de l'Art, 1987
- Suàrez, Alicia. *Un estudi sobre Rafael Benet*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 1991
- Tapiolas, Judit; Peregrina, Neus. *Terrassa, 1877-1900*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1996
- Tapiolas, Judit i Figueras, Pere. *Terrassa, 1901-1919*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1990
- Ventalló i Vintró, Josep. «Un fabricant de Terrassa en les Corts de Cádiz: notes biogràfiques d'en Salvador Vinyals i Galí escrites per en Josep Ventalló i Vintró» *Treball llegit en l'acte solemne de la col·locació del retrat del biografiat degut al pincell del distingit artista En Joaquim Vancells, en la Galeria de Terrassenchs insignes el dia 1 de juliol de 1918*. Ajuntament de Terrassa, 1918.
- Ventayol i Bosch, Àngels, Solé i Sanabra, Miquel, Llordés, Teresa [et al.] . *Història Industrial de Terrassa III*. Diari de Terrassa. Lunwerg Editores, 2002
- Verdaguer, Joaquim. *La Terrassa del si no fos...Projectes d'obres no realitzats a la ciutat 1881-1992*. Terrassa: [s.n.], [s.a.]
- Vidal, Mercè. *Joaquim Folch i Torres. Teoria i Crítica en el Noucentisme*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990
- Zeuxis. «Minúscules Cròniques». *La Sembra*. [Terrassa] (9 juny 1911)

Institut
d'Estudis
Catalans

Ajuntament de Terrassa

FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

www.jardinsijardiners.espais.iec.cat